ПРИНОСЪ

ЗА

ИЗУЧВАНЕ НА РАЗЛОГА И ПО-ЧАСТНО НА С. БАНЯ (РАЗЛОЖКО).

БѢЛѢЖКИ И СПОМЕНИ

НА

† Свещеникъ Иванъ п. Панайотовъ Асянчикъ.

Пловдивъ
Печатница „ПЧЕЛА“.
1915 г.

ПРИНОСЪ

ЗА

ИЗУЧВАНЕ НА РАЗЛОГА И ПО-ЧАСТНО НА С. БАНЯ (РАЗЛОЖКА).

БѢЛѢЖКИ И СПОМЕНИ

НА

† Свещеникъ Иванъ п. Панайотовъ Асянчинъ.

Пловдивъ
Печатница „ПЧЕЛА“.
1915 г.

Покойниятъ авторъ на тази книжка, свещеникъ Иванъ п. Панайотовъ Асянчинъ, напусналъ въ 1878 г. по неволя родното си село Баня (Разложка) въ врѣме на тамошното възстание, въ което е билъ участникъ, служеше като енорийски свещеникъ при църкрата „Введение Прѣсв. Богородици“ въ гр. Самоковъ до 1899 г., когато се пенсионира. Слѣдъ това живѣ въ Самоковъ, послѣ (отъ 1903 г.) въ София и най-сетнѣ пакъ въ Самоковъ, гдѣто се и помина на 25 неомврий 1910 година. Прокуденъ отъ родния си край, той всѣкога милѣеше за него, затова и първитѣ разпореждания въ завѣщанието му се отнасятъ пакъ до него. Въ завѣщанието си покойниятъ пише:

„1-во. Завѣщавамъ двѣ хиляди лева на Българското християнско православно училище въ родното ми село Бане, което да се ползува отъ лихвите, а главницата т. е. 2000 л. да си стоятъ за вѣчно воспоминание; за сигурно распореждание на лихвите по смърьта ми желая да се испращатъ на реченото училище чрѣзъ Св. Екзархия въ Цариградъ“.

„2-ро. Списанието Лепта да се напечати наймалко на хиляда екземпляри, отъ които да се дадатъ даромъ на Бълг. община въ родното ми село Бане 20 екземпляра, на Банската 20 екз., на Меомицка, Беличка и Якорудска общини по 10 екз., на Горна и Долна Драглищи, Годлево, Нидобрацко, Бачево, Елешница и Добриница по 5 екз., на Самоковските, Софийските, Дубнишките, Гор. и Долно Банските, Осойшките и Златишките разло-

жани на всяко домочадие по единъ екземпляръ; подобно и на други кадѣ се намиратъ; и на сичките редакции на Българ. вѣстници и списания по единъ екземпляръ".

Първата точка отъ завѣщанието е изпълнена веднага слѣдъ смъртьта на завѣщателя, втората — по разни причини — се изпълнява едва сегасъ издаването на настоящата книжка. Своя трудецъ покойниятъ авторъ е нарекълъ отъ скромность **Лепта,** като го е сравнявалъ съ лептата на евангелската вдовица. Понеже това название не говори нищо за съдържанието на книжката, на корицитѣ ѝ ние поставихме друго.

Книжката, по поржка на покойния ѝ авторъ, се издава прѣписана на литературенъ езикъ; но все пакъ тукъ-тамѣ сж запазени думи било отъ разложкия говоръ, било изъ рѣчника на автора. Частитѣ, които сж написани по разложкия говоръ, сж запазени точно споредъ ржкописа, защото така тѣ прѣдставятъ по-голѣмъ интересъ.

Като изпълняваме точно волята на нашия покоснъ баща и дѣдо относително изданието на труда му, ние мислимъ, че съ това отдаваме дължимата почить на неговата любовь къмъ родния му край, изразъ на която е настоящата книжка.

Д-ръ Теодоръ Ивановъ.

Архимандритъ Павелъ.

I.

Кратко описание на мѣстностьта на Разлога и частно на с. Баня.

Земни богатства.

Защо ли се казва тая мѣстность Рзлогъ? — Споредъ мене справедливо е това название на речената мѣстность, защото отъ нея се разливатъ водитѣ къмъ всичкитѣ страни на Балканския Полуостровъ и защото тя е едно малко полце, *разложено* помежду три прочути планини.

Разложкото поле е обградено отъ три страни отъ познатитѣ въ българската история планини: Пиринъ планина го гради отъ южната страна, Родопа планина го гради отъ сѣверо - източна страна, а Рила планина го гради отъ сѣверната страна. Родопа или Доспатъ планина се слави съ низкитѣ си горски равнини и съ богатия си дърволякъ. Рила планина се слави съ изворитѣ на рѣкитѣ Марица и Искъръ, съ рибнитѣ езера и съ монастиря „Св. Иоанъ Рилски". Пиринъ планина е една отъ най-високитѣ планини въ цѣлия Балкански Полуостровъ. Тя се слави въ много български пѣсни, отъ които е и тая:

Иринъ-Пиринъ планина,
Що е гора екнала,
Отъ сиво стадо блѣяне,
Отъ чобане викане, и пр..

На Пиринъ планина най-високиятъ връхъ се казва Елъ-тепе́. На него отиватъ набожнитѣ турци, та ставатъ половинъ хаджии.

Отъ цѣлата Разложка котловина изтича къмъ югоизтокъ само една рѣка, називаема Ме́ста. Тя се сбира отъ много притоци, по-главни отъ които сж: Гла́зне, Исто́къ, Се́драчъ, Дра́глищица, Бѣли́чница, Бѣла Места и Църна Места.

Разложката котловина е раздѣлена съ низки бърда на нѣколко полцета. Банското*) заедно съ Баненското**) е обърнато къмъ сѣверо-изтокъ и се пои отъ р. Гла́зне. Меомийското поле е сжщо обърнато на сѣверо-изтокъ и се пои отъ р. Исто́къ и др. Бѣличкото поле е обърнато право на изтокъ и е почти безводно, но то дава най-добрата пшеница въ Разлога. Отъ височинитѣ, които се издигатъ въ котловината, най-главната е Дабове́цъ — въ Баненско землище. Дабовецъ е разработенъ дори до върха, който се казва Глава́та. Знамъ, че въ дѣтинството ми на върхъ Главата имаше нива, която бѣше на дѣдо Йо́нде Тачи́новъ. Дабовецкитѣ ниви даватъ най-добра ръжь, а изобилнитѣ Дабовецки кладенци (извори) даватъ най-сладката вода, съ която не може да се сравни ни планинска́ вода. Отъ тия кладенци по-главни сж: Чу́чурката, Спасевъ кладенецъ (на Спа́сево вало́гъ), Арсла́нски кладенци, Ши́ндири кладенци, Бояджийски кладенецъ (на Бояджийското блато), Страчикра́къ чешма́, Милева скала кладенецъ, Килийски кладенецъ, който е най-близо при с. Баня

*) Отъ с. Банско. **) Отъ с. Баня.

и отъ който пиятъ една малка часть отъ селянитѣ на сѫщото село, помаци и цигани.

Дабовецкитѣ по-главни плодородни мѣстности носятъ слѣднитѣ названия: Кили́ята, Ши́ловецъ, Вало́го, Аго́во бла́то, Бояджийско блато, Папа́нкяво, Морта́зовъ боръ, Се́лището и Ба́нски дрѣнъ. А гориститѣ мѣстности носятъ названия: Ехла́та Папа́нкяво, Кади́итѣ, Чу́чурката, Сакали́цки па́къ (пѫть) и Света Варвара. Мѣстноститѣ Света Те́кла и Шумна́тицата принадлежатъ на Банско и Добринишко землища.

На сѣверъ и с.-з. отъ с. Баня се простира една рътлина, която носи слѣднитѣ названия: Ку́тело, Уши́тѣ, Свина́ръ, Срѣднитѣ у́ши, Меоми́цкитѣ у́ши, Ту́мбитѣ и Света Тро́ица. Тая рътлина е всѣкѫдѣ разработена и е почти безводна.

На ю.-и. отъ с. Баня стои рътлината, називаема Же́нско бръдо и Ру́дината. Тя е малко по-низка отъ Свина́ръ. Тая рътлина, освѣнъ по сѣверозападнитѣ стръмнини, е всичката разработена и е почти безводна, но тамъ никога не прѣгорѣва житото.

Само тия три възвишения — Дабовецъ, Свинаръ и Женско бръдо се не скачатъ отникѫдѣ съ околнитѣ планини, защото откъмъ ю.-и. граничатъ съ Добринишката рѣка, откъмъ изтокъ съ р. Места, а откъмъ сѣверъ и с.-з. съ р. Исто́къ.

Отъ другитѣ бърда, които сѫ като поли на Рилската планина, по-главни сѫ: Орло́вица, Си́вата во́да, Долна и Горна Прѣсвета и Сади́хъ, който е безводенъ; а въ Орловица и Прѣсвета почти въ всѣка долчинка има и изворъ.

Между Орловица и Прѣсвета е голѣмиятъ долъ, наричанъ Долни и Горни Трестени́къ, отъ чиято малка вадичка излизатъ добри и едри раци.

Орловица и Прѣсвета, отдѣлнитѣ части на които носятъ названия: Кривосе́ръ, Долни Трестеникъ, Горни Трестеникъ, Фраци́лицитѣ, Сивата вода, Пропа́дналица, Широ́ката полѣна, Мусо́ната кория и Дърлевата лжка́, — даватъ на земледѣлеца ръжь, пшеница и царевина.

Между възвишенията, които казахме дотукъ, има малки полцета, напримѣръ Исто́къ, съ отдѣлни имена: Ко́севица, Лжки́тѣ, Гръкла́не, Абиди́ницитѣ, Дра́глищица и Огледа́лото. Освѣнъ горнитѣ произведения Лжкитѣ и Гръклане произвождатъ и добри ка́жли (зелки), голи́и, цекло́ и празъ.

Около с. Баня, освѣнъ откъмъ изтокъ, се простира Баненското поле съ отдѣлнитѣ си названия. Така, Бостане́то се славятъ съ добри голи́и, Морта́зица — съ най-добри ка́жли, Си́левица, Вале́вицитѣ, Тре́бищата, Долна и Горна Ба́кювица — съ добри сѣна, Ба́нскитѣ ливади и Гладно́поле — съ второ качество сѣно, Ко́нешица и Ру́дината — съ добра ръжь, а Долна и Горна Камени́тици, Стрѣдния па́къ (пжть), Ойна́чката ва́да, Ойна́ко, Масларица, Моги́лица даватъ добра ца́ревина, бобъ (фасуль), тикви, грахъ и ко́мбари (картофи). Лени́щата пъкъ, освѣнъ горнитѣ произведения, даватъ и най-добрия ленъ въ цѣлата Разложка котловина.

Въ селото Баня и около него градинитѣ даватъ изобилно бобъ (пра́тевъ — на пръти), празъ, пиперъ, цекло́, рѣпа, це́леръ, петроже́лъ (магданосъ), салата, ко́пра, чу́брика и др.. Догдѣ не се употрѣбяваше кармузътъ, въ градинитѣ се обработваше доста брошь — за домашно вапсване и за продажба. Отъ плоднитѣ дървета има разни сливи, ябълки, круши, понѣкждѣ и праски.

Минерални богатства.

Освѣнъ съ изброенитѣ земни произведения, с. Баня е богато и съ минерали. Така, Ку́тело, Кили́ята и Ми́лева скала́ даватъ доста добри камене за градежъ, а Ястребското дере́ — най-красиви сиво-ру́ди камене; тамъ се работятъ и воденични камене за всичкитѣ Разложки воденици. Кили́ята дава и най-добра земя *) за мазане, а особно за керамиди и кирпичи. Помня, че около 1850 год. тамъ имаше дванадесеть керамидарници, на които керамидитѣ се разпродаваха по всичкитѣ Разложки села.

Въ източния и най-отдалеченъ жгълъ на Банското землище, при църквището Св. Варвара, извира прочута по своето изобилие и лѣковитость минерална вода. **)

Въ южния край на с. Баня е българската баня съ двата каменопостлани *врещеци* ***), единъ откъмъ южната страна, другиятъ откъмъ с.-зап. страна на банята.

Отъ българската баня право на сѣв.-изтокъ край селото е турската баня, наричана отъ ба́ще-

---

*) Има обичай въ село Баня, на Иеремия (1 май) младитѣ невѣсти и моми да отиватъ два пжти за земя — еднъжъ на Килията, втори пжть въ Ушитѣ; отъ тази земя правятъ по̀дници за печене пога̀чи.

**) Тамъ всѣка година ходѣха банени на 4 декемврий, за да запалятъ свѣщь на църквището, да се помолятъ и да се измиятъ на горещия лѣковитъ изворъ за здраве и изцѣление отъ всѣкакви болести. А отъ около 1850 г. поради лошото врѣме прѣзъ декемврий въведе се обичай да се ходи на Св. Варвара въ срѣда по Великдень. На тоя день освѣнъ банени, които ходятъ блѣскаво и тържествено, дохождатъ и отъ околнитѣ села, та става като панаиръ.

***) Врещѐгъ е мѣсто за пране, около 3 метра широко, 5 м. дълго, обградено и постлано съ добри камене и пълно съ гореща вода.

нето (жителитѣ на с. Банско) Му́ртини бани. Освѣнъ тия бани, между и около тѣхъ има много горещи извори изъ ливадитѣ. Много отъ тия извори сѫ заведени въ селото за чешми, отъ които повечето, около 35*), сѫ по турскитѣ кѫщи. Всѣка чешма носи название чо́поръ.

За забѣлѣжване е и това, че около турската баня се плодятъ змии, а въ българската — мишки, които крадатъ сапунитѣ на кѫпящитѣ се. Освѣнъ това, турската баня се почита за по-лѣковита отъ българската.

Съобщения на Разлога съ околностьта.

Българскиятъ народъ живѣе въ България, Тракия и Македония, а Разлогътъ е като центъръ между тия български земи. Главниятъ входъ изъ Македония е Кѫздервентъ, входътъ изъ Тракия е Авра́мово, а входътъ изъ България е Прѣдѣлъ — прѣзъ Джумая. Тия три главни входа сѫ като три порти, прѣзъ които се съобщаватъ разложани съ тритѣ Българии. Има и други второстепенни входове, т. е. пѫтища, но тѣ сѫ само лѣтни. Тия пѫтища сѫ: прѣзъ Демиръ-капия за Самоковъ, прѣзъ Кадиинъ-гробъ за Рилския монастирь, прѣзъ Пиринъ планина за Мелни́къ, прѣзъ Арамли́-бунаръ за Неврокопъ. Тѣзи лѣтни пѫтища работятъ само около три мѣсеца прѣзъ годината — прѣзъ юний, юлий и августъ, а прѣзъ другитѣ деветь мѣсеца сѫ затворени отъ зимнитѣ снѣгове. Понѣкога зимѣ се затварятъ и пѫтищата Аврамово и Прѣдѣль, а съвсѣмъ рѣдко се затваря и Кѫздервентъ по за нѣколко дни.

---

*) Прѣди послѣдното разорение на турската махала прѣлъ войната въ 1912 г. сѫ били много повече. А. П.

Кжздервентъ държи около 40 километра пжть. Посрѣдъ тоя пжть има три тѣснини, наричани Клису́ритѣ: Горна Клисура, Средна Клисура и Долна Клисура. Надъ послѣдната стърчи полусро́вената кула, наричана Мо́мина ку́ла. Прѣданието казва, че дервентскиятъ пжть е билъ горѣ — при Момина-кула (и още се познава, гдѣ е билъ стариятъ пжть), гдѣто е мома седѣла и на пжтницитѣ гюмру́къ взимала. Може затова да е останала пѣсеньта, която се пѣе отъ разложането:

Ти́ ле се нае́, Еле́нко моме, дерве́нъ да чу́вашъ,
Дерве́нъ да чу́вашъ, Еле́нко мо́ме, керва́нъ да спи́рашъ,
Керва́нъ да спи́рашъ, Еле́нко мо́ме, гюмру́къ да зи́машъ,
Гюмру́къ да зи́машъ, Еле́нко мо́ме, пари́ да бро́ишъ..*)

Въ дѣтинското ми врѣме, около 1847 г., минувалъ съмъ за любопитство при Момина-кула, въ развалинитѣ на която видѣхме да цъвтятъ градински цвѣтя. Видѣхме тукъ-тамъ да се познаватъ дири и отъ стария друмъ.

Стари църквища и селища въ Разлога.

Разлогътъ не се споменува често въ историята и въ описанията на пжтуванията. Това му е докарала неговата непристжпность; а пжтници, описатели и историци съвсѣмъ рѣдко посѣщаватъ такива мѣста. Но Разлогътъ отъ старо врѣме е билъ стратегическо мѣсто, единъ видъ естествена крѣпость, и затова тамъ се намиратъ остатъци отъ старини, като различни стари монети

*) Подобна пѣсень се намира въ Мсб. за нар. умотворения, кн. II, стр. 113.

— сребърни и мѣдни, пръстени и др. Има и доста стари църквища, отъ които повечето се намиратъ около с. Баня: тамъ се наброяватъ около дванадесеть църквища.

1. Най-първо да кажемъ за селската църква въ Баня. Тя е съградена на старото църквище Св. Георги. Въ 1801 г. е била изгорена отъ а́йтитѣ (кърджалиитѣ), въ 1835 г. пакъ съградена, а въ 1878 г. отъ турци мухаджири (бѣжанци), башибузуци и отъ мѣстнитѣ помаци обрана досущъ, така че останала само съ четири голи зидове. Сега е пакъ полупоправена, носи сѫщото название Св. Георги и въ нея се черкуватъ селянитѣ.

2. Църквище Св. Богородица, край южната страна на селото, при българската баня. Тамъ се събиратъ селянитѣ на 15 августъ, и като свети вода свещеникътъ, раздаватъ си коливо, хлѣбъ и овощия.

3. Църквище Св. Теодоръ Тиронъ, половина километъръ на югъ отъ селото. Посѣщава се на втория день на Пасха. Слѣдъ водосвета посѣтителитѣ се гощаватъ и си раздаватъ червени яйца.

4. Църквище Св. Илия, половина километъръ на с.-и. отъ селото, на рътлината, наричана Кили́ята. Посѣщава се на 20 юлий. Въ врѣме на суша християнитѣ тукъ правятъ молебенъ за дъждъ.

5. Църквище Св. Троица, три четвърти часа на югъ отъ селото, край рѣката Ко́нешица.

6. Църквище Св. Архангелъ, единъ часъ на югъ отъ селото. Посѣщава се отъ християнитѣ на втория день на Пасха прѣдъ обѣдъ. Тамъ тѣ слѣдъ водосвета, като обѣдватъ, накачватъ се кои на кола, кои на коне, и се надпрѣварятъ къмъ селото.

7. Църквище Св. Илия, единъ часъ на югоизтокъ отъ селото, на пжтя за Неврокопъ, на мѣстото наричано Бóро, — понеже имаше единъ прѣголѣмъ боръ на църквището. *)

8. Св. Спасъ, 20 минути на ю.-и. отъ селото, на пжтя за Неврокопъ. Краси го единъ великолѣпенъ джбъ **).

9. Св. Варвара, два часа на изтокъ отъ селото. Краси го единъ срѣдна връсть джбъ ***). Прочуто е по минералнитѣ лѣковити води. Посѣщава се отъ баненскитѣ християни на 4 декемврий, а въ срѣда на Пасха — отъ всички разложки християни и отъ двѣ неврокопски села, Елешница и Добринища.

10. Църквище Прѣсвета, три четвърти часа на сѣверъ отъ селото, съ единъ прѣстарѣлъ джбъ, който е вжтрѣ празенъ, та въ дъждовно врѣме въ него се събиратъ по нѣколко дѣца ****).

11. Църквище Св. Троица, единъ часъ на западъ отъ селото. Това църквище е като срѣдна точка между тритѣ землища — на Баня, Мехомия и Банско. Посѣщава се отъ по нѣколцина и отъ тритѣ села на Петдесятница.

12. Манастирището, часъ и половина на изтокъ отъ селото, въ югоизточния край на мѣстностьта Орлóвица *****).

Освѣнъ тия църквища сжществуватъ още много по землищата на околнитѣ села, обаче въ по-малъкъ размѣръ. Отъ това се вижда, че село

---

*) Тоя боръ е отсѣченъ отъ турци бѣжанци въ 1879 г.

**) Едно дѣте си наклало огънь при тоя джбъ, та се запалилъ и изгорѣлъ.

***) Нѣкои копали около него за пари, повредили му коренитѣ, та е засъхналъ.

****) Тоя джбъ още стои, но и той е повреденъ съ свръдли за пари.

*****) Не се знае, църквище ли е била тази развалина.

Баня всѣкога е било по-населено. Не само църквищата, а и старитѣ селища подтвърдяватъ това.

1. Селото Баня е построено на старо селище.

2. Подъ селото въ Бостането е имало старо селище.

3. Надъ селото при рѣка Пи́хла има старо селище.

4. Половина часъ на западъ отъ селото въ Ра́ковица има селище, което се осѣнява съ стари брѣстове.

5. Четвърть часъ на югозападъ отъ селото, въ Могилица, има старо селище, гдѣто като копаха прѣзъ Рачевата нива за селскитѣ чешми, изкопаха единъ гробъ, въ кайто останкитѣ на мъртвеца сѫ били положени въ двѣ керамиди на човѣшка величина. Тамъ близо, на Каро́вата нива, има една могила, която се оре и прѣзъ върха, но не е разкопана, за да се види що има вѫтрѣ.

6. Половина часъ на югозападъ отъ селото е селището, називаемо Двѣтѣ могили. Тамъ има съвсѣмъ близо една до друга двѣ могили, които сѫ по-голѣми отъ горѣказаната. Тѣ не сѫ нито разработвани, нито разкопавани.

7. Половина часъ на югъ отъ селото има селище при църквището Св. Троица, а около четвърть часъ на югозападъ отъ това селище се издига могилата, називаема Леси́ча-могила. И тя не е разкопавана, за да се види що има въ нея.

8. Часъ и половина на изтокъ отъ селото има селище въ мѣстностьта, която се назовава съ сѫщото име — Селището. Приказвали сѫ стари човѣци, тука да е имало лозе. А гдѣто се събиратъ двѣтѣ долини отъ Селището и отъ Бански-дрѣнъ, е имало воденица.

Освѣнъ тия старини има още двѣ тумби срѣщу Раковичкото селище на Мехомийския баиръ и

една тумба на Катóшовата нива, на Свинаръ; послѣдната се оре прѣзъ върха и постепенно се намалява.

Огъ нахлуването на мохаджиритѣ въ 1877—1878 год. сж пострадали по нѣщо и горѣозначенитѣ църквища. Както ми казватъ, отсѣченъ е борътъ при Св. Илия, запаленъ е и послѣ отсѣченъ джбътъ при Св. Спасъ, прокастренъ е брѣстътъ при Хаджиовъ-мостъ; тъй сжщо и джбътъ на Св. Варвара е повръденъ. А на какви опустошения и сърдцераздирателни сцени сж били зрители тия прѣдвѣковни дървета!

Най-стара и най-дълговѣчна древность е и ще бжде онзи балонообразенъ камень, който носи сжщото название — *Камено,* около половина часъ на югъ отъ с. Баня, при пжтя за с. Банско. Вѣрвамъ, че тоя камень се е появилъ надъ земята най-късно въ врѣме на всемирния потопъ. Той е съвсѣмъ подобенъ на балонъ. Въ горния край е валчестъ и дебелъ, ако се не лъжа — около три метра въ прѣчникъ, а къмъ основанието си заостренъ и забоденъ въ неподвижни камъни отъ сжщия родъ. Откъмъ западъ го леко подпира една скала, по която се качватъ върху него дѣца за любопитство. За този камъкъ нѣма никакво прѣдание.

II.

Исторически прѣдания. Битови, исторически и автобиографически бѣлѣжки.

Отдавнашното минало.

Отдавнашното минало на Разлога е покрито съ мракъ. Старитѣ дървета и камъни нищо не говорятъ за миналото. На Ка́мено, за който бѣ дума по-горѣ, нѣма никаква човѣшка дира. Надъ Милева-скала подъ пѫтя има издълбани стѫпки отъ двукопитни животни, като отъ кози. При кладенеца на Спасево-валогъ, малко по́ на ю.-и. подъ пѫтя, на единъ камень има издълбано нѣщо като кръстъ. Отъ тия старини нищо не може да се заключава за отдаванашното минало.

Около 1860 г. се поразчисти църквището „Св. Богородица“ при южния край на с. Баня, та се изкопа единъ писанъ камень, но писмото му не може да се прочете. Тоя камень може и днесъ да се намира около църквището *), но и той не ни съобщава нищо за старитѣ врѣмена. Затова трѣбва да се обърнемъ къмъ прѣданията.

---

*) Прѣзъ септемврий 1913 г. камъкътъ стоеше тамъ. Изглежда да е надгробенъ съ старо гръцко писмо, което ще се прочете отъ археолозитѣ, като се очисти отъ покриващия го мъхъ. А. П.

I. Прѣдание за населването на Разлога. — Нашитѣ дѣди и прѣдѣди казваха, че Разлогътъ е билъ населенъ доста добрѣ, въ неизвѣстно врѣме и отъ неизвѣстни причини запустѣлъ съвсѣмъ и билъ пущинакъ триста години. Слѣдъ това врѣме Самоковски кюмюрджии, като излазяли по планината, съгледали добро мѣсто за живѣяне, заселили се въ Разлога и постепенно се размножили. Тѣхни потомци сж сегашнитѣ разложани. За подтвърждение на това старцитѣ казваха, че въ Стамболъ *на кютуко* за Разлога било писано така: Са́моковъ махлеси́, ча́мъ бахчеси́, сирѣчь — Самоковската махала, боровата градина. Не знамъ, доколко е истина това, защото самоковскиятъ говоръ има голѣма разлика отъ разложкия говоръ. Такава разлика има и въ рухо́то, особено въ женското рухо́. А колкото за допълнение къмъ горното ще отбѣлѣжимъ, че въ Разложката котловина, въ Якорудската мѣстность, има остатъци отъ ви́гни и мада́ни (самоко́ви) и една мѣстность се назива Ру́дица, а въ Самоковъ отъ богатитѣ рудища и гори и води отъ незапаметни врѣмена е имало вигни и мадани за желѣзо, а може би и за стомана, защото единъ километъръ на сѣверъ отъ Самоковъ има мѣстность съ стари развалини, наричана Чиликана́та.

II. Друго прѣдание. — Надъ с. Банско въ политѣ на Пиринъ планина има развалини, наричани Сита́нъ-калеси́. Било е монастирь. Въ неизвѣстно врѣме имало гонение. Колкото разложани останали живи, завтекли се да се скриятъ въ монастиря. Като затворили и залостили портитѣ, достигнала и една стара баба, за която нѣмало вече врѣме да се отваря, защото неприятелитѣ наближавали. Бабата, за да отмъсти на своитѣ, казала на неприятелитѣ, какъ да прѣсѣкатъ водата на монастиря, което тѣ като свършили, прѣвзели

монастиря съ всичко, що се намирало вътрѣ, обрали го и го изгорили. Развалинитѣ на монастиря и до днесъ стоятъ и се казватъ Ситанъ-калеси.

III. **Прѣдание за потурчването на разложкитѣ помаци.** — Великиятъ визирь Мехметъ Кюпрюлю въ 1661 г., като потурчилъ чепинскитѣ християни, заминалъ прѣзъ Разлога, безъ да остави нѣщо за забѣлѣжване. Слѣдъ това чепинско събитие единъ отъ якорудскитѣ християни, именуемъ Пенджи́ко, става и отива въ Цариградъ и своеволно приема исляма. Слѣдъ това взема съ себе си и единъ ходжа, дохожда въ Якоруда и двамата съ ходжата захващатъ да казватъ на якорудскитѣ християни: „а́йда е́й, що че́кате о́ще, та не прии́мате самово́лно исляма; или че́кате да ви́дите пре́дъ васъ човѣшки гла́ви да се трака́лса, па тога́ да се ту́рчите? Не видите ле чепинци що напри́а? Не познахте ле, кье Аллахъ садѐ на турцитѣ помага? Ето какъ съ помощьта на Аллаха покориха всичкия свѣтъ!“ Съ такива и други подобни увѣщания и съ разни заплашвания Пенджи́ко и ходжата потурчили не само якорудскитѣ християни; тѣ споходили всичкитѣ разложки села и колкото души убѣдили, се́ ги потурчили.

Както и да е, види се Пенджи́ко не е успѣлъ да потурчи всичкитѣ разложки християни, защото Разлогътъ се състои отъ единадесеть села, а само селото Ба́бякъ съ колибитѣ наоколо е изтурчено до кракъ. Якору́да, Бѣли́ца, Мехоми́я, Баня и Бачѐво сѫ мѣшани — християни и помаци. А селата Ба́нско, Долна Драглища, Горна Драглища, Нидо́брацко и Го́длево сѫ останали чисто християнски.

За разликитѣ на селския говоръ.

Освѣнъ бабячкитѣ помаци почти всички разложани еднакво говорятъ, съ изключение на нѣкои думи, като напримѣръ: въ Банско на бобъ (фасуль) казватъ кусту́рета, на уснара́та (баклата) — бобъ, на мжжъ вмѣсто бре́ казватъ варе́, а на жена вмѣсто мари́ — вери́. Въ с. Бѣлица вмѣсто са́мъ или сами́ казватъ сама́. Еднъжъ, като седѣхме въ кафенето, дойде Сали-ага отъ Бѣлица; попита го Али-ага: „кога си дошелъ отъ Бѣлица?“ — Отговори: „сега“. — „А съ кого́ дойде́?“ — Отговори: „сама́ си дойдо́хъ“.

Въ Якоруда на гърне казватъ грънé. А селата Бѣлица, двѣтѣ Драглици, Нидобрацко, Годлево и Бачево, които сж наредени покрай политѣ на Рила планина, по особенъ начинъ произнасятъ думитѣ: де́до по́по, ба́ба Ра́да, чи́чу Ко́ле, ка́ка Ми́нка. Именно — казватъ: дедопо́по, бжбжра́да, чичуко́ле, кжкжми́нка. Обаче най-голѣма разлика въ говора иматъ бабячкитѣ помаци, особно помакинитѣ, които говорятъ чисто славяно-български. Но кой може да влѣзе и да изучи тѣхния говоръ, освѣнъ въ сгодно благоврѣмие! Дай, Боже!

За забѣлѣжване е, какъ си прѣиначаватъ имената бабячкитѣ помаци. Ето слѣднитѣ собствени имена правилни и прѣиначени: Ахме́тъ = Ахмо, Ибрахи́мъ = Ибро, Мехме́дъ = Ме́дю, Мустафа́ = Му́тю или Му́нгю, Сюлейма́нъ = Су́лю, Сали́хъ = Са́лю, Али́ = Алю, Атидже́ = Ату́шо, Фатме́ = Фату́шо и т. н. (Про́клета Ату́ша, мари́ии; не канди́са да раздаде́ и шу́пла за свекрьвина и́ ду́ша, еми́ саде́ пчени́чка).

Бабячкитѣ помаци много употрѣбяватъ звука ш. Вмѣсто кье тѣ казватъ ша: ша за́карамъ бо́рина на Ба́не, та ша а ра́змена за гули́и. Като си кара магарето, помакътъ му казва: ша́а, — а ако иска

да усили карането или да управи магарето въ пѫтя, казва му: шà шáа пýщинáта. Може би отъ това да казватъ на помацитѣ баши́. — „Кáко Яно, отъ когó купи́ ти́я дрéнки?“ — „Купи́хъ и́ отъ едéнъ башà“ (бабяченинъ).

Освѣнъ единадесетътѣ села, които съставятъ Разложката административна околия, въ Разложката котловина има още двѣ села: Добри́ница и Елéшница. Село Добринища отстои на единъ и три четвърти часа отъ с. Баня къмъ ю.-и., на пѫтя за Неврокопъ, а с. Елешница отстои на 2 часа на изтокъ отъ Баня, въ политѣ на Родопитѣ, четвърть часъ близо при р. Места.

Колкото за говора на тия двѣ села, добринишкиятъ говоръ прилича на банския, защото и добринишкитѣ жени и дѣца казватъ на боба кýстурета. А елешничкиятъ говоръ има нѣкои особности. Така, тамъ на яйце казватъ яцé, на прóсякъ — прóслякъ и т. н., а въ нѣкои думи тоя говоръ прилича на якорудския, защото, напр., на гърне казватъ грънé.

За разликата въ рухото.

Въ Разлога и въ Дервентскитѣ села (Добринища, Елéшница, Оби́димъ, Кремéнъ, Гостýнь, Фи́липово) женското рухó, съ малка разлика, е почти еднакво: сини запретнати назадъ аби́ (горни дрехи) и бѣли козиняви клашни́ци (зимни долни дрехи). Това рухо сѫществува и до днесъ въ Дервентскитѣ (освѣнъ Добринища) села почти неизмѣнно, а въ другитѣ села постепенно се измѣнява.

Вѫтрѣ въ село Баня.

(Лични спомени).

Любезни читателю, като те запознахъ дотукъ общо съ Разлога, а най-много съ околностьта на

с. Баня, сега ще те запозная по-обширно съ нѣкои работи, които сѫ ставали вѫтрѣ въ с. Баня.

Въ това село съмъ роденъ на 17 юний 1834 година, зараньта въ день недѣленъ, а вечерьта били Петрови покла́ди (запо́шка), по казване на майка ми Пелагия презвитера (попадия). Женитѣ казвали на майка ми, че не е добро да се роди дѣте въ недѣля, защото то или ще умре, или сиракъ ще остане. Подобно и́ било казвано отъ женитѣ и въ врѣме на свадбата и́, въ 1832 година: който се жени въ високосна година, скоро ще умре, или ще овдовѣе, или же ще бѫдатъ крайни сиромаси. Може да сѫ смѣшни такива бабини дивотии; обаче случило се, та баща ми, свещеникъ Панайотъ Николовъ, ме остави сиракъ на четвъртата ми година: поминалъ се на Пателенския монастирь Св. Апостоли Петръ и Павелъ отъ чумата, що е вълрлувала въ 1837—38 г. Коститѣ му и до днесъ лежатъ въ монастирската гробница, която на 1864 г. посѣтихъ и ги молитвихъ.

Въ 1836—7 г. прѣзъ зимата, помня, у дома учеха дѣца. Баща ми билъ учитель. На мене бѣше написано + а б в и т. н. на прозореца на вратата. Казваше ми майка ми, че азъ съмъ познавалъ тогава буквитѣ.

На шестата си година азъ бѣхъ вече ученикъ съ червенословъ букварь при бай Коста попъ Стаматовъ, въ старата Гръче́ва кѫща. Послѣ бѣхъ ученикъ при попъ Иванъ Чуковъ, на кѫщата му. Тамъ бѣхъ вече наустничаръ. Азъ бѣхъ близо при прѣднитѣ ученици. Най-напрѣдъ бѣше Еленка Н. Рачева *), — тя учеше червенословъ дебелъ псалтирь; до нея седѣше Ка́тето Н. Малякова, а

*) Отпослѣ Аишѐ Алиагòва, потурчена въ 1845 г. Поради това потурчване селянитѣ прѣстанаха да си пращатъ момичетата на учение.

по нея Палáгя Ст. Ковачéва, Щерю Симеоновъ, Янко Георгиевъ и др.; слѣдъ тия още 3—4 съученика и азъ бѣхъ тамъ. Два-три мѣсеца се учихъ у дѣдо Тодоръ Желѣзковъ при частенъ учитель — даскалъ Георги, който прѣдаваше, освѣнъ български, гръцки и по нѣщо караманлийски. Даскалъ Георги бѣше лудо, необуздано момче, а пъкъ попъ Иванъ Чуковъ бѣше и лудъ и пиянъ. Сбиха се двамата, даскалътъ проби главата на попа и избѣга.

Послѣ се учихъ пакъ при попъ Стаматъ и синъ му Костадинъ, гдѣто изучихъ псалтиря съ шеста катисма. Тамъ азъ бѣхъ вече пръвъ ученикъ. И дотукъ бѣхъ ученикъ *), защото останахъ сиракъ и отъ дѣда ми — дѣдо Кóце. Азъ хубаво

---

*) *Описание на училището и вжтрѣшния му редъ.* — Вжтрѣ въ стаята отъ всички страни покрай стѣнитѣ имаше столове или седалища на дълги дъски. Ако имаше нужда, туряха се и по срѣдата столове. Главното мѣсто на столоветѣ бѣше при кюмбето. Тамъ седѣше даскалътъ или попътъ, а близо при него главниятъ ученикъ, по него другитѣ наредъ — до края на столоветѣ. При попа имаше едно орждие, наречено лъжица, и на земята сложенъ единъ дългъ пржтъ, който да досѣга и най-далечното дѣте, а близо до него на стѣната имаше закачена една фàлага. За най-малка вина дѣтето се почукваше съ пржта по главата. За по-голѣма вина на дѣтето се удряха по нѣколко лъжици по дланьта. А за още по-голѣма вина наказваше се съ фалагата. Когато пъкъ нѣкой бѣгаше, попътъ пратѣше 2—3 дѣца за него, и, като го намѣрѣха, окачаха му дисаги на врата, въ които туряха камъни или пѣсъкъ и, като го докараха въ училището, пакъ го наказваха съ фалагата.

Отначало ето какъ се заучваше: кръсте Божи, помагай + àзъ а, буке б, вѣде в, глагòле г, дòбро д, є, живѣте ж, зѐло ѕ, зѐмле з, иже и, ї, кàко к, люде л, мислѝте м, нàшъ н, онъ о, пòкой п, ръци р, слòво с, твѐрдо т, ѹ, укъ ѹ, фѝ ф, хѐръ х, отъ ѿ, цѝ ц, чржфъ ч, шà ш, щà щ, ерь ъ, ерѝ ы, еръ ь, ятъ ѣ, ѐсъ е, ю, юсъ ѫ, ѧ, ѿ, ѩ, ксѝ ѯ, псѝ ѱ, тѝта ѳ, ѝжица ѵ.

знаехъ да чета и да пиша, но смѣтане не знаехъ. Бѫба ми каза: Иване, ти вече не може да учишъ, защото коджабашията пари иска; ами тая зима да идешъ на *ишчилъкъ*. (Тогава учебното врѣме начеваше, откакъ завали снѣгъ, докато се стопи пролѣтниятъ снѣгъ; рѣдко нѣкои ученици учеха до Връбница). И азъ, 11-годишенъ домакинъ, отидохъ на кяръ въ с. Радолйово, зжхненско. Тамъ научихъ смѣтане — приложение — отъ чичо Пе́тре Радо́новъ. Друга зима научихъ изятие въ с. Бо́бленъ, Пра́вишко, отъ Тодеси́я Лѣшковъ. Трета зима, въ с. Чаталджа, научихъ умножението.

Въ 1848/9 г. азъ станахъ учитель въ родното си с. Баня, гдѣто учителствувахъ деветь години. Въ 1855—6 г. учителствувахъ въ с. Гра́дево, Горно-Джумайско.

Като научеше дѣтето буквитѣ, захващаше букяабицитѣ, слѣдъ тѣхъ а̀землеръ, слѣдъ него оксúя, а слѣдъ нея: Слава Тебѣ, Боже нашъ, слава Тебѣ; Царю Небесний и т. н.

Зарань ако нѣкое дѣте закъснѣеше, накарваха го да плюйне, и ако му се провлачаше слюнката, значи — яло е, и се наказваше, защото бѣше забранено да се яде прѣдъ учението.

Прѣдъ обѣдъ всѣкой ученикъ бѣше дълженъ да прѣговори урока си прѣдъ попа, та да му се каже другъ урокъ. Който не може да прѣговори, нѣма да отива на ручо̀къ и ще клечи на колѣнѣ, догдѣ си научи урока. Ако повтори или потрети да не може да прѣговори, тогава при клѣченето му се туряха царевични зърна подъ колѣната.

При вратата на училищната стая отвжтрѣ имаше окачена една панакида, на която отъ едната страна бѣше написана букватта ѿ, а отъ другата буквата д. ѿ значи отишелъ, д-то значи дошелъ. Ако на нѣкое дѣте се е доходило повънъ, погледне панакидата: ако се вижда ѿ, значи—нѣкой отишелъ повънка, трѣбва да се чака. А онзи, който ще дойде, ще обърне панакидата, да се гледа д-то, което значи — дойде. Само тогава може другъ да отиде повънка, като е задълженъ и той да обърне панакидата откъмъ ѿ-то.

Въ врѣме на моето дѣтинство отивахме да суровискаме на нова година по сичкото село. А селото състоеше отъ слѣднитѣ родове:

Асянчини.
Басмаджиеви.
Бе́ргови.
Бори́кови.
Бояджи́еви.
Бо́юви
Връба́нини.
Говедаре́ви.
Гръменови.
Гу́берови.
Ди́мови.
Дойчи́нови.
Држдалови.
Ду́леви.
Ефре́мичини.
Желѣзкови.
Златаре́ви.
Илеви.
Каро́ви.
Като́шови.
Кацу́нови.
Ка̀лчови.
Котопа̀нови.
Кяхйо́ви.
Калу́динчеви.
Крапаче́ви.
Коваче́ви.
Лѣшкови.
Ма̀цини.
Моско́вчеви.
Ма̀ркови.
На̀йденови.
Ни́нкови.
Пау́нчини.
Пачеджи́ови.
Пашали́ови.
Пу́неви.
Ра̀чеви.
Ри́скюви.
То́кини.
Си́дорови.
Сира̀кови.
Спа̀севи.
Д.-Сте́фанови
Тачи́нови.
Терзи́ови.
Уше́ви.
Цекле́ови.
Чекжрови.
Чуба̀нови.
Чола̀кови.
Чу́кови.
Ша̀нини.
Йо̀чеви.

Подъ тия 54 прѣкора селото ни броеше около двѣста и четиридесеть кжщи, християнски; имаше и около 20 кжщи цигански-християнски безъ особни прѣкори.

А помашкитѣ прѣкори въ село Баня бѣха слѣднитѣ:

Али́кови.
Арасла̀нски
Аса̀нкови.
Бае́ви.
Данго́ви.
Дерви́шови
Дулапчи́ови.
Има̀мови.
Кли́нчови.
Мастравчи́ови.
Ма̀чови.
Молла̀-Солима̀нови.
Молло́ви.
Морта̀зови.
Му́скови.
Панду́рови.

Рого́ви.	Ту́нчови.
Сакалли́ови.	Усеви.
Сели́мови.	Цо́кови.

Подъ тия прѣкори броеха около 50 помашки кжщи, жителитѣ на които говорятъ чисто български (разложки).

Слѣдъ нѣколко години двамата свещеници — попъ Стаматъ Спасевъ и попъ Иванъ Чуковъ — раздѣлиха християнскитѣ кжщи на двѣ махали. Тогава и ние — дѣцата — се раздѣлихме на двѣ чети да суровискаме: горно-махаленчетата се събираха на Гръчѐво армàнъ (сега е кжща), а долномахаленчетата се събираха на Држдалово армàнъ (сега е кжща). Когато се събираха дѣцата, качваха се на високо и викаха съ високъ гласъ: збѝрайте се, дѐца, на вàрено магàре, на пѐчена каракàшка. А като се съберѣха всичкитѣ, тръгваха по кжщитѣ да суровискатъ. Слѣдъ нѣколко години — до 1860 година — като се умножи махалата при банята, и тамъ дѣцата се отдѣлиха, та захванаха да суровискатъ на три чети.

* * *

Азъ бѣхъ на 11 години. Въ 1845 г. прѣзъ септемврий се говорѣше, че Али-ага Исмаилъ-аговъ ходилъ по бѣларѝи, гдѣто ходѣли на бѣлене и Еленка Рачева и Еленка Рискюва. На 20 септемврий прѣзъ нощьта се чу плачъ и писъкъ отъ женски гласове. На сутриньта се разчу, че Али-ага грабналъ Еленка Н. Рачева, годеница на Ласко Джибинъ отъ с. Добриница. Баба Цвѣта, Еленкина баба, въ сжщата нощь взима единъ кошеръ слама, изтръсва я прѣдъ Али-аговата порта и я запалва съ намѣрение да запали кжщата, но турцитѣ веднага угасили портата.

Еленка седѣ около 9 мѣсеца въ турския харемъ. Прѣзъ това врѣме тя праща нѣколко писма на баща си — да търси сгоденъ случай да я извади отъ тамъ. За да праща писма, тя повикваше братчетата си Манаилъ и Панайотъ, да я видятъ, събличаше ги и ги баняше, а когато ги обличаше, тайно туряше подъ дрехитѣ на гърбоветѣ имъ писмата.

Въ 1846 г., 7 априлъ, на първия день на великдень, Еленка съ свекърва си ходила на баня. Вечерьта, като заспали всички, Еленка изчезнала. Разбудилъ се Алията: нѣма Аишéто! Слиза долу при майка си и пита: „анà, анà, тýка ле е Аишéто?“ — Майка му отговаря: „нéма я.“ — „Ахъ анжмъ, тая кýчка е бегáла!“ — Баща ѝ, чичо ѝ Грую и тéтинъ ѝ Сарафѝнъ взиматъ Еленка изъ градинската врата и осъмнуватъ въ Самоковъ. Слѣдъ около 10—11 мѣсеца обдирватъ я, че е въ Самоковъ, силомъ я изваждатъ отъ митрополитския домъ и я скриватъ пакъ въ турски харемъ. Слѣдъ това баща ѝ отива въ Цариградъ на давѝя, която се продължава цѣло лѣто, а въ това врѣме турцитѣ изгориха хана му. Турското правосѫдие рѣши — Алѝята пакъ да си вземе Елéнка. Така и стана.

Въ врѣме на тия литания по Самоковъ и по Цариградъ Еленкинътъ баща — Никола Г. Рачевъ — за разноскитѣ си заемалъ пари отъ пловдивския богаташъ Гюмюшъ-Гердáна. Въ замѣна на тоя заемъ тéтинъ Никола даде на Гюмюшъ-Гердáна едно отъ дѣцата си — Панайотъ. Това дѣте бѣше на Гюмюшъ-Гердáна като робче, но въ сѫщность бѣше и като синъ, защото го даваше на училище, така че Панайотъ свърши тогавашнитѣ науки, що се прѣподаваха въ пловдивскитѣ български училища.

Панайотъ умрѣ въ 1860 г. Майка му ходѝ въ Пловдивъ и донесе отъ тамъ при други нѣща

и много книги, останали отъ Панайота. Отъ тѣхъ и азъ съмъ се ползувалъ. Тѣ бѣха: История славяноболгарская о народахъ и о царѣхъ и святихъ болгарскихъ (— тая книга ми възбуди духъ за свобода); Тълкование на недѣлнитѣ Евангелия; Землеописание пространно; Харигéнъ или Цариградски потайности; Лѣкарственникъ отъ холера, и пр. и пр.

Още нѣщо отъ турскитѣ звѣрства. — Около 1840 г. турци качиха на конь дѣдо Стойко Коджéбашията, оковаха му нозѣтѣ подъ коня и го закараха къмъ Сересъ.

Около 1842 г. въ единъ лѣтенъ недѣленъ день бѣхме съ воловето на паша въ Орловица. Вечерьта, като си карахме воловето отъ Аджиовъ мостъ нагорѣ, засрѣщахме сегмéне, които взимаха на дѣцата останалия хлѣбъ и сиренце, а на което дѣте бѣше празна сакýлькята (торбата) или се намѣрѣше въ зáструга му сланинка, то изяждаше шамаръ, а застругътъ му се хвърляше въ рѣката. — Като наближихме селото, зачу се женски плачъ. Плакала била батинáа Мария за батлéто Костадúнъ, когото хванали вѫхвитѣ (разбойницитѣ), вързали го и го завели въ плѣнъ, като казали: „да донесе баща му десеть хиляди гроша, ще го пуснемъ“. Слѣдъ 20 дни чичо Лазаръ Бориковъ имъ занесе паритѣ въ Рилскитѣ планини. Като прибрали паритѣ, вѫхвитѣ дали единъ строшенъ пищовъ на батлéто, за да имъ рече: „халалъ да ви сѫ 10-тѣ хиляди“.

Около 1850 г. турци потурчиха двѣ моми сестри Кантарджийски отъ с. Добринища.

Около 1851 г. турци убиха Вéндето, търговецъ отъ с. Бачéво.

Около 1853 г. убиха Никола Боювъ на сая та му.

Около 1854 г. турчинъ заптие утрепа Иванъ Г. Рачевъ на день великдень.

Въ 1854 г. турци удавиха въ турската баня Георги Н. Боювъ, който послѣ се свѣсти и оживѣ.

Около 1856 г. турци бачевци убиха Елена Паунчина.

Около 1860 г. по клевета турци вързаха укю Иванъ коджебашията и го закараха на Сересъ.

Около 1862 г. турци убиха единъ драглиценинъ надъ турската баня.

Тия турски звѣрства сж ставали въ родното ми село Баня и въ околностьта му, а ако да знаехъ, и по околнитѣ села що е ставало, то е твърдѣ многочислено, та азъ не бихъ могълъ да го опиша.

*
* *

Азъ се ожених на 21-та си година за Пелагия попъ Николова Колчегова отъ Банско въ 1855 год. въ първия день на мѣсецъ май.

Въ свръзка съ това ще се отклоня малко, за да изложа нѣкои свадбарски обичаи въ с. Баня.

Нѣкой день прѣди свадбата направя се ферýглица (байрякъ), която се забожда на кжщния покривъ откъмъ източна страна. Когато се прави ферýглицата, пѣе се тази пѣсень:

Мари ферýгличи́це,
Мари бе́ла — црръве́на,
Мари си́ня — зеле́на,
Не распа́ждай о́блаци́те,
Да заро́си роси́ца,
Да оро́си два мла́да.

Когато се вие старисватовъ вѣньо́къ, пѣе се:

Сва́те ле, старисва́то,
Ку́мъ те е кале́салъ,
Старисва́тъ да бждешъ.

На младоженскитѣ вѣнци пѣе се:

Ви́ла Ве́ла веньо́къ, ви́ла и пеяла,
Ве́нче бе́лъ боси́лче, та кату́ те ви́я,
Кердоса́ ле кю те, ели́ кье те дру́гъ кердо́са.

На замѣсване кумовия и старисватовия хлѣбове се пѣе:

Сеяла Драга́на по море лозе,
По Ду́навъ дюни.

На деверова вѣньокъ се пѣе:

Оти не кье́шъ, маре Йо́ве, де́веръ да си́,
На бра́та ти, маре Йове, по-стари́я?
Ели не́машъ, маре Йо́ве, вра́на ко́ня,
Ели не́машъ, маре Йо́ве, си́ньо седло́,
Ели не́машъ, маре Йо́ве, зла́тна узда́?
— Имамъ, и́мамъ, да 'и не́мамъ:
Отъ дале́къ ми ма́кьа мома́ зелà,
Та не мо́га да я ви́де,
Та́нка ле е, та висо́ка,
Бе́ла ле е, църноо́ка.

Когато се вие моминътъ вѣньокъ, пѣе се:

Ве́нче, бе́лъ боси́лче,
Та кату́ те ви́я,
Кердоса́ ле кю те,
Ели́ кье те дру́гъ кердо́са?

Когато се бръсне младоженецътъ, пѣе му се:

Рàдо, бе́ла Ра́до, до́йди дове́чера,
Да ви́дишъ, Рàдоле, 'рàберъ се преме́нова,
Си́ньо зеле́но собла́чи, бе́ло цръве́но облàчи.

Когато дружкитѣ плетатъ коситѣ на момата, съ сълзи пѣятъ тази пѣсень:

Убаво ме, ми́ли дру́жки, уплете́те,
Кье кю д'и́да, м. др., въ чу́жда ка̀ща,
Въ чу́жда ка̀ща, м. др., въ чу́жди люде,
Въ чу́жди люде, м. др., непозна̀ти,
Чу́жда ма̀кьа, м. др., ма̀кьа да е́,
Чу́жди баща̀, м. др., баща̀ да е́,
Чу́жди бра̀кьа, м. др., бра̀кьа да са̀,
Чу́жди се́стри, м. др., се́стри да са̀.

Когато извождатъ невѣстата отъ родителския и́ домъ, пѣе се:

Кра̀домъ, кра̀домъ дево́йче,
Окра̀дохме дево́йче,
Отъ ми́лната ма̀кьа,
Отъ ми́лния баща̀. . . . .

Когато се въвожда момата въ момковитѣ двори, пѣе се:

Я и́злези, момко́ва ма̀ле,
Да ви́дишъ, ка́кво́ добро́ на дво́ръ стои́.

И друга:

Де́веръ снаа̀ по дво̀ръ во̀ди,
Снаа̀ му се ми̑лно мо̀ли:
Кро̀ткомъ, кро̀ткомъ, ми̑лъ де́верю,
Кье са ка̀лни дво̀ровето,
Кье ми са но̀ви папу́ци.

Когато въведатъ невѣстата първо въ момкова дворъ, на срѣдъ двора турятъ столъ съ хлѣбъ и чаша вино, а невѣстата съ девера и кумата обикалятъ три пѫти около стола, момитѣ пъкъ пѣятъ слѣдната пѣсень:

Де́веръ снаа̀ по дво̀ръ во̀ди,
Снаа̀ му се ми́лно мо̀ли:
Де́верю, ми̑ли де́верю,
Скри̑й ме, де́верю, отъ бра̀та ти,

Отъ бра̀та ти по-голе́мия;
Скрѝй ме, де́верю, въ си̇во стадо.
А де́веръ и̇ отгово̀ри:
Сна̀о, мѝла сна̀о,
Я не сме́а въ о̀чи да те гле́дамъ,
А ка̀мо ле да те скрѝя въ си̇во ста̀до.

Армасътъ (обручението) ставаше въ момината кжща, а вѣнчанието — въ момковата кжща.

Когато се изнася на трапезата кумовътъ хлѣбъ, пѣе се:

Ку́ме ле, ку́ме, мла̀дъ ку́ме,
Ага си мислѝлъ, ку́ме, ку́мъ да ба̀дешъ,
Що не си̇ личѝлъ по се́ гра̀дове,
По се́ гра̀дове и по но̀въ паза̀ръ,
Да ку́пишъ, ку́ме ле, да ку́пишъ,
На кумѝцата жжти папу́ци.

А на старисватовия хлѣбъ се пѣе:

Сва̀то, старисва̀то ле,
Ага си мислѝлъ, сва̀то,
Старисва̀тъ да ба̀дешъ, и пр.

Когато водятъ невѣстата на по́ливъ (на вода), пѣе се:

Шетна̀ла се е Мѝлица
За студе́на водѝца, и пр.

* * *

На 16 октомврий 1859 г. азъ орѣхъ на нивата въ Могилица. Майка ми донесе ручо̀къ и ми каза: „Юва̀не, владѝката е доше́лъ въ Меомѝя; утре кье до̀йде въ на̀шето село̀. Чорбаджѝите сега̀ сдума̀ли да те опо̀пеа; кье́шъ ле?“ — Азъ съ половинъ уста казахъ: »да вѝдимъ«.

На утриньта въ сжбота посрѣщнахме дѣдо владика (Матея Самоковски), който кондиса у попъ

Стаматови, и се разотидохме всѣкой по дома. Още прѣдъ обѣдъ повикаха ме при владиката. Азъ съ срамъ отидохъ у попъ Стаматови. На чардака бѣше постлана шарена черга, на която отъ единъ край имаше нѣколко възглавници. Тамъ бѣха седнали дѣдо владика, и дѣдо Алекса, дѣдо Юванъ и други нѣколцина чорбаджии. Всичкитѣ пушеха тютюнъ съ дълги чубуци. Насрѣдъ чергата имаше една малка пòдничка, въ която си изтръсваха пепельта отъ лулитѣ. Като се изправихъ азъ прѣдъ тѣзи високи лица, владиката каза: »бу мóмче ми истéрсжнжзъ папàзъ етмеé?« — Укю Юрàнъ каза: »бу дуръ, деспòтъ ефéнди« — »Е, нàсалъ, биляръ ми окумая?« — »Биляръ, биляръ, нàсалъ билмéсъ, òда даскаламжзъ джръ, клисéда биляръ окумая«. — »Пéкъ-й. Шúнди бакалжмъ, нé кадаръ грòшъ вереджéкъ, да папàзъ еделжмъ онѝ«. — Дѣдо Алекса каза: »нé истереджѐинъ сѐнъ, деспòтъ ефѐнди?« — и така захвана пазарлъка. Владиката поиска 1500 гроша. Чорбаджиитѣ казаха: »фнòго са, деспòтъ ефѐнди; тавà момчѐ е сирàкъ, сиромàхъ; кье те мóлиме да му остàвишъ«. — И така, горѣ-долу опазариха да дамъ 1000 гроша, и, безъ да искамъ, владиката ми даде писмо (филòтима) за 100 гроша за свободно ходене по милостиня. На дякона (Паисия) дадохъ 50 гроша, на ясакчията — 20 гроша, на чубукчията — 10 гроша, на сеизина — 10 гроша, та се набраха всичко около 1290 гроша. Като нѣмахъ толкова пари, азъ заехъ гдѣ сто, гдѣ двѣста и се наплатихъ. Послѣ продадохъ 800 оки жито (ръжь) по 16 пари, та взехъ 320 гроша; продадохъ 600 оки фасулъ по 24 пари, та взехъ 380 гроша, и така се наплатихъ.

Въ недѣля, на 18 октомврий, владиката ме ржкоположи за диаконъ, а на 19-и въ с. Банско ме ржкоположи за свещеникъ. И така, станахъ свещеникъ на 25-та си година.

Нѣщо за книжното учение въ Разлога.

Въ родното ми село Баня най-първитѣ грамотни хора сж били и бѣха въ моето дѣтинство: попъ Стоянъ, дѣдо Стойко и дѣдо Никола Бояджиеви. Тѣ се учили въ Банско. Сжщо и отъ другитѣ села първитѣ грамотни хора се учили въ Банско, а учители имъ били банскитѣ попове. Тия първоначални книжовници, като се снабдявали съ буквари, часослови, псалтири и дори съ други нѣкои книжки, сж ги донасяли у дома си, и отъ тѣхъ послѣ сж се учили: попъ Панайотъ (баща ми), попъ Иванъ Чуковъ, попъ Стаматъ Спасевъ, дѣдо Алекса Бояджиевъ, дѣдо Иванъ Калайджия. Прѣди тия хора, които сж живѣли въ първата половина на XIX вѣкъ, не ми е извѣстно дали е имало нѣкой грамотенъ човѣкъ, а пъкъ тия хора, които споменахъ по-горѣ, сж получили учението си отъ Банско. Въ Банско отъ незапаметно врѣме е имало метохъ отъ Рилския монастирь, въ който метохъ постоянно е живѣлъ единъ иеромонахъ изповѣдникъ, който е ималъ по нѣколко ученици. Отъ това се вижда, че първоначалното учение въ Разлога е проникнало отъ Рилския монастирь.

Още въ XVIII вѣкъ въ Банско е имало хора отъ богати фамилии съ по-високо образование, което сж получавали въ Мелникъ, гдѣто е имало гръцко училище, подобно на гимназия. Тия образовани и богати хора сж водили търговия съ Бечъ (Виена) съ памукъ. Дори и отъ нашето и отъ другитѣ села е имало търговци, които сж закарвали памукъ отъ Македония въ Бечъ. Откато се е отворилъ обаче водниятъ пжть по Дунава, тази търговия е прѣстанала. Но съ нейното спиране учението не е прѣставало. То постепенно

напрѣдвало не само въ Банско, а и по другитѣ села. Така, баща ми попъ Панайотъ е най-първо учителствувалъ въ село Долна Драглища и въ нашето село Баня въ годинитѣ отъ 1835 до 1837. Въ Банско въ тия години сж учителствували попъ Филипъ, по него попъ Никола Колчеговъ, братъ му дѣдо Коста Колчеговъ, попъ Никола Заховъ и др. По-късно учителствуваха попъ Димитрий п. Младеновъ, даскалъ Никола п. Филиповъ *) и др.

Отъ 1838 г. до 1868 год. сж учителствували въ селото ни Баня попъ Иванъ Чуковъ, синъ му попъ Юрданъ, попъ Стаматъ Спасевъ, синъ му Костадинъ, Георги попъ Стояновъ (Попадиинъ) и даскалъ Иванъ п. Панайотовъ, т. е. азъ. Отъ 1869 г., слѣдъ съграждането на училището, сж учителствували Захарий п. Христовъ, Георги Чолаковъ, и двамата отъ Долна Драглища, Зафиръ Младеновъ

---

*) Въ единъ ржкописъ съ исторически свѣдѣния за с. Перущица, Пловдивско, събрани отъ тамошния свещеникъ о. Константинъ Г. Пеновъ, намираме слѣдното интересно съобщение за даскалъ Никола п. Филиповъ, които помѣстваме тукъ съ любезното разрѣшение на о. Константина.

„На 1857—58 учебна година селянитѣ довели (въ с. Перущица) и условили за учитель Никола п. Филиповъ съ годишна заплата 1500 гроша. Неговото образование не ни е извѣстно. Само се знае, че е билъ родомъ отъ с. Банско, Разложка околия (Македония), и че е живѣелъ самотенъ животъ, правилъ дълги разходки всѣки день по баиритѣ, вслѣдствие на което си е оставилъ и до днесъ единъ епитетъ — „лудия учитель“. И днесъ даже, когато се отвори въпросъ за него, селянитѣ могатъ по-лесно да се обяснятъ, ако си послужатъ съ епитета: „лудия брадатъ учитель“. Обаче отъ друга страна пакъ го много хвалятъ ученицитѣ му, че билъ добъръ „славистъ“ и „граматикъ“. Занимавалъ сериозно ученицитѣ си съ прѣводъ отъ славянски и съ граматически разборъ. Той не доизкаралъ учебната си година, понеже по една мистериозна клевета напусналъ Перущица нощно врѣме. А понеже било вече наближило свършването на учебната година, затова селянитѣ не условили другъ учитель, а разпуснали ученицитѣ безъ изпитъ тази година“. А. П.

отъ София, Атанасъ отъ Т.-Пазарджикъ, Христо отъ Струмица и синъ ми Александръ п. Ивановъ.

Макаръ че баненскитѣ селяни пострадаха, като загубиха около сто хиляди гроша отъ несполучливата покупка на планината, наричана Капатникъ, въ Бачевско землище, пакъ още отъ 1860 г. учението въ с. Баня доста напрѣдна, така че младежитѣ отъ мжжки полъ почти всички станаха грамотни, та и нѣкои отъ женски полъ, ако и да се учеше тогава само зимно врѣме — отъ коледни поклади до Великдень. Но както всичко има край, така и на баненския скроменъ напрѣдъкъ дойде краятъ поради събитията, които ще изложа по-долу.

За похвала е Разлогътъ, че въ него никакъ не е могълъ да повлияе гърцизмътъ съ своето учение. Въ разложкитѣ църкви се чуеше гръцки езикъ, само когато дойдѣше гръцки владика да служи литургия. Дори и тогава владиката се трудѣше да каже нѣщичко на български. Ето какъ съмъ слушалъ въ дѣтинството ми да казва владиката, като благославяше народа съ дву-трикеритѣ: Го̀шподи, Го̀шподи, прѝжри шнебешѐ и вѝшъ, и пошетѝ виногра̀тъ шей, и утвердѝ, его̀зе нашадѝ дешни́са твоя.

Опитъ за освобождение отъ турското владичество.

Бѣше година 1875. Отъ цариградския вѣстникъ „Македония“ се учехме, че въ Босна и Херцеговина има възстание противъ турското тиранство. И на насъ почнаха да ни се въртятъ мисли въ главитѣ, и да си казва всѣкой на себе си: „ами ние не страдаме ли отъ турцитѣ? Нашитѣ снопе не прорастватъ ли по нивитѣ, като стоятъ отъ Петровдень до Богородица на кръстци? На

бостанитѣ не плащаме ли толкова десетъкъ, колкото струва всичкото заирѐ? А пъкъ за вторака какво да се каже? То е ужасъ: *) на една кола вторакъ да платишъ 50 гроша ушуръ! Прѣди нѣколко години нѣмаше ушуръ на вторакъ, на градина, на тикви и на други такива нѣща, а пъкъ сега? — само на петрожѐла (магданоса) остава да турятъ ушуръ!“ Такива мисли захванаха да избликватъ изъ главитѣ на нѣколцина отъ посъбуденитѣ хора, които захванаха да си шушукатъ: «абе братя, я виждате ли, какъ сѫ се събудили херцоговинци? А ние до кога ли ще търпимъ тия турски звѣрства? Тия звѣрове нѣма никога да се опитомятъ, нито да се поправятъ, та и ние да се освободимъ поне отъ тежкитѣ данъци!» — «Абе, холанъ, не надѣвайте се вече по-добро да ни дойде. Не видите ли, че отъ година на година по-злѣ отива? Всѣкога е било зло, но отъ петь-шесть години насамъ, отъ възстанието — Габровско ли бѣше, не помня, какъ се казваше, — когато отъ София пратиха на заточение даскала Ковачевъ, — отъ това пусто възстание много криво ни погледнаха турцитѣ». — »Абе, какъ ще ни гледатъ съ добро око турцитѣ, като самото правителство не обръща никакво внимание върху тѣхнитѣ золумлуци! Не помните ли въ 1871 год. дописката отъ 3 августъ въ вѣстникъ «Македония», въ която се излагаше страданието ни отъ ушурджиитѣ и се умоляваше правителството да обърне внимание върху страдащитѣ земледѣлци отъ своеволията на ушурджиитѣ? Нищо добро: ни гласъ, ни слишание! Затова налѣгатъ като съ чепàрка на врато́. И така ако кара още нѣколко години,

---

*) Съ очитѣ си съмъ видѣлъ, че за купчинка вторакъ, която Иванъ Ваневъ прѣнесе на три пѫти на гърба си до хармана, на Али-ага плати 15 гроша десетъкъ.

нѣма животъ!» — «Е, ами защо сж се подигнали горкитѣ херцеговинци? Видите ли въ в. „Македония“ какво пише: и тѣ, горкитѣ, сж страдали като насъ. Дано да се избавятъ поне тѣ!» — „Дали ще дойде нѣкога и за насъ да се избавимъ отъ тия тирани?“ — «Чакайте да видимъ, какво ще стане съ херцоговцитѣ, па да му мислимъ и ние!» — „Море тѣ сж добри, защото ще имъ помогнатъ и сърбитѣ, и черногорцитѣ. А на насъ кой ще помогне?“ — «Знаете ли нѣщо? Каквото и да стане, нека стане, — нѣма да стане по-лошо отъ сега: хайде и ние полека-лека да си готвимъ оржжие; та, ако стане нѣщо, да ни не колятъ като овци на касапница!» — Такива мисли и разговори се размѣняваха между по-събуденитѣ хора прѣзъ зимата въ 1875-6 година, и почна се тайно кой откждѣ може да принася барутъ, пушки, пищови, калжчки, куршуми и др.

Пролѣтьта въ 1876 г. наближаваше. Вмѣсто да се захваща на работа, човѣкъ току мисли друго нѣщо. И какво нѣщо! Каквото никога не е дохождало на умъ, нито се е помислювало нѣкога!

Тия момци, за които споменахме по-горѣ, захванаха по-честичко да се събиратъ на потайно мѣсто, за да си поприказватъ, кой какво е припечелилъ, кой колко е фишеци навилъ и др.

Единъ разговоръ.

Около 2 и половина часа по турски вечерь въ кжщата на . . . . . бѣше тихо отъ дѣца, които прѣчатъ на такива разговори.

„Добъръ вечерь!“

— „Дàлъ ти Бòгъ добрó, Рѝсте!“

— „А, глѐдамъ ка' сé сте собрáли, мóже да мé сте почекáли коджé“.

— „Абе, емъ те чéкаме, емъ си прикàжуваме“.

— „Я ѝмахъ нубéте, сапýнь вáрехъ, та се забавúхъ“.

— „Нéма нúщо. Айда сéдни де, да вúдимъ, нéщо да ни кáжешъ“.

Сѣда Рúстето и вика:

— „Що да ви кàжа, бе брàкьа? Нéщо ка' úде пò размерúсува; ѝска да си стéгаме ножúчките. Днéскьа и сапýнь съмъ варúлъ, и насукàхъ стотѝна фишéци, а па крушумé налеяхъ еднà голéма панѝца пъна“.

— „А ти, бе Локàнтаджи! вúе съ Алѝ-ага чéсто си попúвате на кýпъ, — далú не е подушúло нéщо тавà кýче?“

— „Мѫре и днéскьа бéхме на кýпъ, ама нéма — не познàва се да е разбрáлъ нѐщо. Ракúя му дай, па му се вòзи по колàта, — отъ тéбе пó ýбавъ нѐма“.

— „А ти, дѐдо пòпе, ка' сѝ? Преглѐдовàшъ ле чѐсто онъ-икилúята *)? Спроти рамазàнъ кату гръмне, пýщината, тá цáлото селò ѐкне! Емъ тѝ úмашъ и ýбаво шишанѐ.“

— „Мѫре я тия дни купúхъ и еднà филѝнка отъ Ювáнъ Борѝковъ, па днѐскьа накарáхъ Гьòрги Борѝковъ, та и сковà едѐнъ муздрàкъ, а па я го застегнàхъ на еднà бýкова дръшка кòлко едѐнъ остéнъ дъга, па напр'ѝхъ и едѐнъ бастýнъ внѐтре съ чилѝченъ шѝшъ. Нѐка се наѝждаа таквѝа работи, — мóже да потребýваа“.

— „Ехъ, нéка да вúдимъ, — каза единъ, — нáшата рабóта е отъ мишóкъ трóпокь“.

— „Отъ мишóкъ трóпокь ле? — казва другъ. — Искра гóра пáли, брéее; не вúкай такá; сé съ таквúа рабóти се са освободúли Гръцúя, Сръбúя; а па църногóрците . . . кой е чатúлъ истòри-

*) Онъ-икилия пушка, която яде 12 драма куршумъ.

ята имъ, той зна́е: кажу́ваа, кье църного́рка жена́, ага и́де да оре́, и пу́шката си но́си!“

— „Каквото и да е, — каза дѣдо попъ, — ти́я-они́я да оста́имъ сега́, саде́ да ви́димъ, ни́е ка' кьѐ се освобо̀димъ отъ тия пога̀нци. Ту́рците ѝмаа фно̀го силяхъ, а ни́е сме пра̀зни. Ама ни́е кье че́каме отъ наоколо; ако се зафа̀не рабо̀тата отъ нѐкаде, и ни́е да сме гото́ви. Ако се повди́гне изъ не́каде воста́ние, нѝе зе́ръ сайръ да гле́даме? Зна́е се ве́кье, кье на се́каде се е препънѝла че́шата отъ зло̀ба къхъ ту́рците. Зна́ете ле, кье ако повръвѝ така̀ още не́коя годи́на, Солима́нъ-ага кье напра̀и чифлѝкъ село́то Нидо̀брацко; а па Мехме́тъ-ага и бра́кьата му сосе́мъ кье заро́беа Дра̀глищите? А въ Бели́ца Салѝ-ага е падна́лъ ца́лъ чеко́й!“ *)

— „Абе, де́до по́пе, еми ни́е не стра́даме ле? Зна̀ешъ ле ни́е па отъ кона̀ци ко̀лко тѐглиме? Зазбѝра ле се кора̀, кой отъ де́ка ѝде, не изми́нува на̀шито село́: по ка̀щите на кона̀къ; та да яда̀ баре що се́ нао̀жда въ ка́щи, ка'ѐ да е́, еми ти и́ска такова хе́ее, дето не мо̀же се найде въ ца́лото село̀. Ичъ ти мѐтъ дѐка кье го на́йдешъ? Па и да има нѐкаде, ко̀й смѐе да ка̀же, кье и́ма мѐтъ? Та́а пу́сто на́ше село̀! Згодѝло се е на па̀кь: ко̀й отъ дѐка ѝде, ту́ка кье кондѝса. Па и заради ба́нета, кой до̀йде да се ка̀пе, туку що излѐзе отъ ба̀нета, тра̀си кона̀къ, да си почѝне и да се наядѐ на чу́жда ка̀ща, па дори тога̀ кье си ѝде дома̀. А садѐ тава̀ ле е? А кра̀жбите, а о̀бирите са бзбро̀й! Кори́я дѐка що ѝмаше, изсѐкоа ни я; не ост'и́а дръвце́ нѐкаде да се подсъне човѐкъ на су́шина, елѝ да сѐднешъ нѐкаде на се́нкьа!“

— „Ле, маре момчѐта, — каза дѣдо попъ, — вѝе не по̀мните, каквѝ корѝи ѝмаше въ Д. Тре-

*) Въ 878 г. го убиха на връхъ Рила планина.

стенѝкъ — Кръцевата и Тачѝновата корѝи, въ Горни Трестенѝкъ — Кàлчовата корѝя, въ Орлòвица — Вàневата и нàшата корѝя, на Шѝловецъ — Бòювата корѝя, по Дабовѐцъ на кòлко мѐшки ѝмаше корѝи: Катòшова, Крапачѐва, Котопàнова, Боеджѝцка, Дрàговчева корѝи; — сѐ тýрците 'и иссѐкоа! Въ Дабовѐцъ е останàла садѐ Клѝнчовата корѝя, òти е тýрска, и въ Орлòвица е останàла садѐ Котопàновата корѝя, òти я не фàща колнѝ пàкъ, а па Алѝ-агòвата въ Кòнешица — смѐе ле нѐкой да поглéдне къхъ нѐя? Такà и Арслàнската. А по полéто що бѐа корѝи, отъ годѝна на годѝна намалѐваа. Въ Масларѝца нàшата, Вáневата, Гьòковата, та пà нанадòло низъ сéлската вàда и отъ двѐте стрàни бѐше корѝи; такà и по Ойнàчката вàда отъ ойнàко нанадòло додѐто се набръкова въ Глàзне и отъ дветé стрàни бéше корѝи. А па тавà Сѝлевиците, Валéвиците, Трéбищата, Бàкювиците — сѝчките лювàди бéа загрàдени съ корѝи. А па покрàй Пàгва кóлко корѝи ѝмаше! — ама са останàли садѐ тýрските и нéкаде бýгарски, дето 'и присвоѝа турци, като Калýдинчевата корѝя въ Дàнгарица, що я присвоѝ Солимàнъ-ага, сѐлската и Чýковата корѝи въ Кóсевица, що 'и присвоѝ Алѝ-ага. Заорѝхъ да ви кàжа за Желéсковата корѝя въ Мени-дýпка: тя бéше цàла плáнина борóва корѝя, — да тé е стрàхъ да флéзешъ въ нея! А кàмъ я сегá? Сé тýрците я премакнáа! — А бе нàшето селó, да не бѐа тия проклетѝи, да не бéа тия злумджѝи, кьéше да е селóто ни като кѝтка моги другите сѐла въ тóве нàшъ Разлóгъ! — А па крàжбите имъ са безбрòй! Отъ що не мòжемъ да си насàдимъ кòмбари — отъ турчѐтата: нито сáдеа, нито мóже човéкъ да си насàди отъ нѝхъ; а па 'и ядà като свѝне! Одеа дори по бàнските нѝви да 'и искòповаа, та да 'и ядá".

Такива и подобни разговори честичко ставаха, а понѣкога ставаха само кжси срѣщи, при които хората се попитваха единъ-другъ, дали нѣкой е придобилъ нѣкакво оржжие, каквото постоянно се приготвяше тайно и незабѣлѣзано отъ турцитѣ, които като че бѣха хванати отъ прѣдсмъртна дрѣмка.

Едно прокобяване.

Годината 1876 — като че и тя сама искаше да прѣдскаже за падането на турската власть. Ето какъ ни блазнѣше тази година съ своето число: като кажехме тритѣ думи: *Турціа ке падне* — и отбѣлѣжехме численото значение на буквитѣ имъ по църковното броене, излизаше слѣдното:

Т	=	300	К	=	20	П	=	80
У	=	400	є	=	5	я	=	1
Р	=	100				Д	=	4
Ц	=	900				Н	=	50
І	=	10				є	=	5
я	=	1						
		1711	+		25	+		140 = 1876.

Сега читательтъ може да ни каже пословицата: гладна кокошка просо сънува. Но както и да е, ние тогава имахме за свещено това число, въ което очаквахме да се строши този погански яремъ, който ни немилостиво налѣгаше и непоносимо тежеше.

Сжщата година, въ първата половина на мѣсецъ мартъ, дѣдо попъ Иванъ п. Панайотовъ Асянчинъ, — не помни въ кой день бѣше, — като излѣзе на улицата, видѣ единъ баша̀ (помакъ) да седи на стола подъ Ваневата пещь, а

нàна (стрина) Яна Фржндева коленички седнала прѣдъ него и съ отворени уста и като съ четири очи гледаше въ башàта. Попъ Иванъ, като зачу що се говори, направи се като да не обръща никакво внимание къмъ тѣхъ и си гледаше нагорѣ-надолу по улицата, а колкото зачу, бѣше слѣдното:

— „Ехъ мари бàбо, лòшо се слýша, лòшоо; туку дано Аллàхъ да ни е на пòмошь на сѝчки; лòшо, мари бàбооо!“

— „Та каквò, агà-ле, каквò е тава лóшо, джàнамъ агà-ле? Я такова нéщо не сàмъ чýла“.

— „Ехъ бáбо, то туку каквóто се шушýка, ако е на вѣдомъ, ех-ех-ехеее! Туку си тръпи, бáбо, óще не сѐ е расчýло!“

—„Ама каквó, мѝли агá-ле? Каквó, джàнамъ?“

—„Каквó ле, бáбо, тáа свѝнска свиня, мари бàбо, москóвецо — пà искáлъ да ядé нéкоя лáйна.“

—„Е па сéтне, агá-ле, ка' кьé ле да пáдне?“

—„Ка' кьé ле? Да не дадé Аллáхъ, ама я нѝе кье се кръстиме, я вѝе кье се тýрчите!“

Дойде единъ човѣкъ да пазарува борина отъ башáта, и интересниятъ разговоръ се прѣкжсна.

Този разговоръ, или по-добрѣ слухъ, се чу отъ единъ простъ помакъ, който е докаралъ съ магарето си около 30—40 оки борина, която ще продаде по 3 — 4 пари оката, та ще получи около три троша, или сегашни 60 стотинки, и съ тѣхъ ще пазарува може би голѝи, които се продаваха по 8—10 пари оката, или цвекло, което се продава по 3—4 пари главата, та ще занесе у дома си 15 оки голѝи или 30 глави цвекло. За този приносъ той е изгубилъ и работилъ три деня: единъ день е накопалъ борината, втори день я е докаралъ въ Баня и третия день ще се върне у дома си съ приноса — голии или цвекло, както казахме. Та отъ такъвъ единъ простачецъ башá да се чуе такъвъ слухъ! Чудно нѣщо!

Този слухъ, отъ уста на уста, отъ ухо на ухо, мина между тѣзи, които сж извѣстни вече на читателя.

— »Абе, отъ де́ка до де́ка, та да се чу́е тако́ва не́що отъ тако́въ чове́чецъ? Дали́ не зна́еа и на̀шите зве́рове, та си тра̀еа?«

— „Абе, що ми́слишъ? На́шите проклети́и и да зна̀еа, ти́я не испу́щаа такваа ду́ма; тия са и́три; тия се ва̀рдеа“.

— „Маре тава̀ ако е н'и́стина, то кье па̀дне ѐфтино.“

—„Чѐкайте да ви́димъ, като що кажу́ваа, ношъ фу вре́тище се не кри́е.“

—„Абе бра̀кьа, каквѝ сме падна̀ли па та̀я про́леть: ичъ не ми́слиме, Вели́ден ѝде, та да се го́твимъ да го посре́шнеме като дру́зи годи́ни. На ме́шка Вели́ден, ни́е се го́твиме дру́го нѐщо да посрѐщаме,— не́що като и отъ Вели́ден по́-голе́мо.“

— „Абе, и жени́те и деца̀та като гле́даа, що се го́тви, та си туку тра́еа. Като ага и тия че́каа не́що като по́-голе́мъ празникъ!“

— „Маре не́ка до́йде то́а пра̀зникъ, що му́ се на̀даме, та кой оста̀не жи́фъ и здра́фъ, кье го празну́ва фно́го го́динъ трѝшъ по-ве́село!“

Така се мислѣше и говорѣше още отъ половината на 1875, та ето вече и три мѣсеца отъ 1876 година. Ако да би било възможно да се напише всичко въ книги, би се изпълнила цѣла библиотека! А пъкъ само това ли е? Да видѣхте, какъ се чистѣха пушки, пищови, сабли, ножове, силяси, патронташи! А пъкъ пушкитѣ като бѣха почти всичкитѣ кремъклии, така и пищовитѣ, та да видѣхте, какъ се правѣха фишецитѣ имъ, какъ се сучеха отъ грапава книга, какъ се нареждаха въ паласкитѣ, нѣкои съ куршуми, нѣкои съ кесмета, а нѣкои съ едри сачми! Всичко това, — нито хората, нито движенията имъ въ тая трудна

работа, — вече не може да се види. Та да бѣше поне фотографирано: колко щѣха да сж скжпоцѣнни тия снимки за бждащитѣ поколѣния! Но и фотография тогава нѣмаше. Пъкъ и да имаше: това ли бѣше въ ума на хората въ такова смутно врѣме! И пишещиятъ тия редове, ако и да е билъ зритель и съучастникъ въ това извънредно дѣло, пакъ не може да опише всичко както трѣбва и както е било, защото оттогава изминаха вече много години.

Работата вървѣше наредъ, защото се не осѣщаше отъ никждѣ подозрѣние. Дори нѣколко пжти въ празнични дни момчетия излизаха съ пушкитѣ си вънъ отъ селото и пушкаха на нишанъ, за да си опитватъ пушкитѣ, какъ ще биятъ. И това се не забѣлѣзваше, нито се подозираше отъ турцитѣ.

Ожидана тайна се открива.

На 28-ия день отъ м. мартъ бѣше Връбница. Слѣдъ църковенъ отпустъ въ едно християнско кафене бѣха насѣдали: попъ Иванъ п. Панайотовъ, Георги Ал. Локантаджията, братъ му Лазаръ, Христо Ив. Венедиковъ, Илия Л. Нинковъ и други нѣкои, на които не помня имената. Между тия бѣше и Георги Ив. Икимджията отъ Долна Драглища, при когото седѣше единъ човѣкъ страненъ, на никого непознатъ, освѣнъ на Георги Икимджията. Между тая компания отъ ржка на ржка се подаваше едно писмо, за да го прочете всѣкой. Но понеже писмото се чѣтеше мжчно, нѣкои дори го взимаха и влазяха въ бакалничката на страна, за да го разберат по-добрѣ. Отъ писмото и отъ живия гласъ на непознатия гостъ се разбра, че Т.-Пазарджикскиятъ комитетъ, подъ прѣдводителството на Бенковски, поздравява българския народъ съ възстание противъ турското несносно

владичество и го поканва да е готовъ за 1-и май. Слѣдъ малко разговоръ и запитвания, като какъ ли ще да е, дали ще може съгласно да стане, непознатиятъ отговори: „вие се само гответе, та на първи май, като чуете край селото ви да засвири бурия, въ сѫщия часъ да възстанете и да нападнете най-напрѣдъ кафенетата“, и т. нат... Тъкмо това като се говорѣше и всѣкой слушаше като съ четири уши, ето ти влазя при тая компания и Солимáнъ-ага Рóго съ сеизина си и казва: „сабахлàръ-хайръ-олсýнъ, чорбаджилàръ!“ Всички му подстанаха и казаха: „Аллá-аразóлсунъ, агá! Сéдни дé, сéдни, агá!“ Като седна агата и се поуспокои и като му отвърнаха подобаващето „сабанáрола,“ слѣдъ това го здрависватъ: „Ка'сй, агà? Здрàво-жйво лé си?“ —

— „Здрàво самъ, чорбаджилàръ“.

— „Агà, еми па кадѐ си одйлъ тадѐве по нàшата махлà тòлкова рàно?“

— „Ехъ, погледàхъ, видéхъ авàта ýбава; излѐзохме со сайзино да пýснеме вòда на лювàдата.“

— „Ахàа, тýка въ Дòлна Сйлевица лювáдата, елé?“

Слѣдъ размѣната на тия уважителни думици подаде му се едно кафе. Но догдѣ да го изсърба, очитѣ му бѣха все къмъ непознатия господинъ. Като си изпи кафето, каза къмъ Г. Локантаджията: „Гьòрги бé, а тòа чорбаджйя отъ дéка е? По щò е дошѐлъ тадéве?“

— „Тóа човѐкъ, агá, е таксилдàринъ на кàрловските търгòвци гайтанджйи. Испратйли гò са тадѐве по селáта да збйра вересйи. Елѐ знáешъ, агà, нйе òдиме на панагйръ, óдиме на кервéне, дйгаме стока отъ търгòвците на вересйя; берекятъ —версѫнъ кье не верýваа, та не почѐковаа“.

— „Ехъ, та сегà бàшъ предъ Велйдень збйра ле се вересйя? Сега сѐкому требýваа парй!“

— „Ехъ, що да пра̀имъ, ага̀, елѐ сме дъжни, кье го зала̀жаме съ по трѐшка парѝ, та кье сѝ го испра̀тиме да си ѝде човѐко“.

Стана агата и сеизинътъ по него съ мотиката на рамо, та си излѣзоха, и цѣлата компания подстана и му отдаде приличната почеть, но всички си прѣхапаха езицитѣ и си казаха: „брѐ, гьа̀волъ да го зѐме, отъ дѐка го донѐсе ту́ка ана̀темаго! Като ага му е нѐкой каза̀лъ“.

— „Бре́ о́ламъ, — каза единъ, — я ви ви́кахъ на васъ: а́йда да флѐземе не́каде по́ на за́сътно! Що ти требу́ва отъ мѐчка привѐй, да ти пла̀ши волѐвето! А па вѝе: а́йда дѐ, ту́ка е бу́гарска махла̀; нѐма нѝщо; ту́ка мръснѝци не замѝнуваа. Видѐхте ле сега̀?“

Другъ каже:

— „Абе, та не го́ сме калесова̀ли, прѐклетъ да ѐ! Той ту́ка ни́кога не замѝнуваше, ама отъ ка' зѐ на Гьорги Попадѝинъ люва̀дата за бѐрчъ, та отъ севда̀ не́йде-нѐйде замѝнова исъ тука“.

Другъ каже:

— „Абе, сега̀ падна̀ло що падна̀ло; а я се не на̀дамъ тоя ту́рчинъ да сѐ е осетѝлъ не́що. Не верувамъ той да не издадѐ. А сега да бѐше Али́-ага, — стра̀шна рабѐта бѐше! Тѐй, проклѐтия, садѐ глѐда отъ трѐшка махна̀ да на̀йде, та е́ла да го вѝдишъ се́тне, какѐвъ побесне́ва! Зна̀ете ле, той колци́на е истрепа̀лъ! Н' и́стина, него чѐсто го па̀леа, — пѐлани плѐвнета му изгоре́, пре́полани купнѝте, а па ланѝ кръсци́те на пе́пелъ падна̀ сѝчко! — ама зна̀ете ле: и селѐто ни е приписка̀ло отъ нѐго! Я го дѐдо пѐпо: не́ка ви ка̀же, кѐлко па̀теве е одѝлъ въ Невроко̀пъ за тѝя пусти горе́лини! Ама коя фа́йда̀! На кому кье се пла̀чешъ! Елѐ имъ сече́ балтѝята и отъ двѐте стра̀ни! Навръви́а се вѐкье коджѐ го̀динъ отъ тѝя пусти горѐлини: ама̀нъ вѐкье! Кѐлкото пла̀щаме

цàрево, току рѐчи тòлкова плàщаме и за горѐлина. Ама àйда да остàимъ нàстрана тѝя прѝкаски, та да си вѝдимъ тàа рабòта, за която смѐ се собрàли тука, кье друго-яче нѐма кортулушъ отъ тѝя погàнци. Убàво знаете: зàжне ле се, — àйда сайзино отъ кàща на кàща по бугарето за жатварѐ; ѐмъ ангаря, ѐмъ смѐе ле нѐкой да не йде! Загрàди ле кàща нѐкой отъ нѝхъ, — кàмене, керпичѐ, грѐди, дàски, керамѝди и току рѐчи сѝчко ангаря кье му се докàра! Па кòй го не услуша, нѐка си мѝсли: я дрѫвенъ Гòспокь, я що му е на касмѐтъ вѐкье! А па запрàи ле нѐкой агалàринъ свàдба (и тавà убаво знàете), — кье прàтеа нѐкоа женà по бугарските кàщи, да нòсеа сенѝитѣ *) бугарските мòми. Ама данò Гòспокь да помòгне, на нàсъ, и на сѝчки брàкьа по вѐра и нарòднось, на тàа рабòта, що се зафàща!“

Всички казаха:

— „Дàй, Боже! Дàй, Боже!“

Развълнуваната компания слѣдъ това се поуспокои, и всички пакъ поседнаха и слѣдъ тихичъкъ разговоръ по започнатото дѣло почерпиха се по чашка, по двѣ, сбогуваха се и се разотидоха.

На непознатия писмоносецъ името било Кузманъ Шарланджията. Той билъ на конакъ у Г. Локантаджията; оттамъ отишелъ въ Банско. Слѣдъ това започнатото дѣло захвана още по-дѣятелно, защото видѣхме, че ще имаме помощь и отъ Т.-Пазарджикския революционенъ комитетъ. И не се гледаше вече толкова за посрѣщането на празника Великдень, колкото се гледаше, какъвъ ли ще бжде първи май.

---

*) Младоженецътъ каквото ще прати на момата, напр. обуща, огледало, гребенъ и пр., се туря по едно въ тепсия покрито и се казва сенѝя. Понѣкога, ако сж 40 тепсии, трѣбватъ до 40 моми.

Тая 1876 год. Великдень бѣше на 4 априлий. Празникътъ на празницитѣ мина почти обикновено, освѣнъ за нѣколцина, на които друго нѣщо бръмчеше въ главитѣ.

На 16 априлий, петъкъ, пишещиятъ тия редове, като се връщаше отъ баня и минаваше прѣзъ разкръстницата, отсрѣща при чо́пора *) на прага на портата бѣше седналъ Ибйшъ-ефенди, който повика:

— „По̀пе бре!“

— „Що̀, ефѐнди?“

— „Ела тува!

Попътъ обиколи по калдаръма, изправи се прѣдъ ефендията и съ темената заедно каза: „сабахла̀ръ-айръ-олсунъ!“

— „Са̀гъ-олъ, по̀пе. Сѐдни де, сѐдни!“

— „Дѐ, дѐ, ефѐнди, я кье по̀стоя.“

— „Сѐдни, сѐдни! Имамъ тро̀шка моабѐтъ съ тѐбе.“

И попътъ седна.

—„Е, ка'сй, по̀пе? Кадѐ си одйлъ, на ба̀не ле?“

— „На̀ ба̀не, ефѐнди. Я си и́мамъ адѐтъ, ката пето̀къ си о̀де на ба̀не.“

— „Е о̀ти така̀, по̀пе, се въ пето́къ да о̀дишъ да се ка̀пешъ?“

— „Оти, ефѐнди, я въ са̀бота и въ недѐле си йма̀мъ рабо̀та въ църква.“

— »Ааа, убаво, убаво, така̀ требува. — Еми зна̀ешъ ле, защо̀ те порука̀хъ я тѐбе? Нѐщо се слуша, ама лажа̀ ле е, н'и́стина ле е, тй, по̀пе, може да зна̀ешъ; и́скамъ пра̀во да ми ка̀жешъ!«

— „Е що ѐ, ага̀?“

— „Що ѐ ле? Абе, изъ Пазарчйкъ се нѐщо кажува, кье йма скрйшни комйти.“

— „ Що са̀ тава̀ коми́ти, ефѐнди?“

---

*) Гореща чешма.

— „Коми́ти са по̀пе, таквѝа бу́гаре, що некьа́ да да́ваа ара̀чъ на ца́ре, непоко́рна рая на ца́ре!“

— „Та зѐръ и таквѝа люде ѝма?“

— „Бре́ джа̀намъ, и́ма ле, не́ма ле, ко̀й зна́е; я те́бе пи́тамъ: не сѝ ле чу́лъ тако́ва не́що?“

— „Я не са̀мъ чу́лъ нѝщо, ефѐнди. Емъ не веру́вамъ да ѝма таквѝа бу́гаре, ефѐнди. Въ на́шата кнѝга писува: който се не поко̀рова на ца̀ре, тава́ е голѐмъ грехъ.“

— „Така́, по̀пе, така́; я зна̀мъ, кье ти разбѝрашъ отъ кита̀бъ и отъ еса́пъ. Знаешъ ле въ Меомѝя ага ти кажа́хъ, кье тѝ отъ сѝчкитѣ разло̀шки попо̀ве най-у́баво преда̀вашъ на нафу́съ тефтерѝ? *) Я защо̀ те пи́тамъ тѐбе? И таквѝа рабо̀ти предъ сѐкаковъ човѐкъ се не ду́маа. Та тава̀ що тѐ пѝтамъ за въ Пазарчѝкъ — Алла̀хъ-версжнъ да не́ма таквѝя чапкжнѐ! Ама тѝ си гле́дай ту́ка на̀шата рая въ село́то; у́чи 'и да са поко̀рени на ца̀ре. Тѝ у́баво зна́ешъ по̀пе, кье едѐнъ е Алла̀хъ на небо̀то, едѐнъ е ца́рь на земята. Та нѐ садѐ таквѝа коми́ти чапкжне́, що вдѝгаа гла́ва, еми си́чките кра́люве да ста́неа, па́ нѐма що̀ да чи́неа на ца̀ре! Оти така́ е да́лъ Алла̀хъ: садѐ едѐнъ ца́рь да ѐ на дунята! Ца́ре да и́ска, си́чките кра̀люве кье 'и напра̀и ро̀бе. Ама то́й така́ о́ще по̀-голе́мъ ихтиба̀ръ и́ма, о́ти му са поко́рни сѝчкитѣ! Аллахънъ имири́ бойле́ деръ, по́пе!“

Попътъ стана отъ мѣстото си и, като направи темена́ (малъкъ поклонъ), каза: „оста́нувай со здра̀ве, ефѐнди!“

—„Айда со здра̀ве, по́пе! Ама така̀ да у́чишъ раята: се́кой да си гле́да него̀вата рабо́та“.

— „Сполайти, сполайти, ефе́нди!“ —

И раздѣлиха се.

---

*) Ибишъ-ефенди бѣше мехмуръ на нуфуза; на всѣки три мѣсеца поповетѣ прѣдаваха списъкъ на родени и умрѣли.

Изненада.

Въ недѣля, на 25 априлий, нѣколцина пушкобийци (стрѣлци) се сговориха на тоя день да си обидатъ пушкитѣ на стрѣлба въ нишанъ. Събрали се бѣха въ Дангарица на Солимàнъ-аговата ливада. За нишанъ туриха единъ листъ бѣла книга отсрѣща на брѣга надъ дѣдовата Симьонова нива. Захванаха стрѣлбата. Изредиха се по еднъжъ, т. е. по едно изгърмѣване. Не помня хубаво, но струва ми се, че никой не поврѣди бѣлия листъ. Нѣкои казаха: „далѐко е нишàне“. Други — по-ербапъ — казаха: „не ѐ далѐко нишàне, еми óти е презъ рекàта. Кажýваа стари човѐци, кье стреляне презъ вóда не погàжда, òти водàта мàми крушýмо.“ — Други казаха: „абе óти не донѐсохме едѐнъ прàтъ желѐзо, та да вúдимъ, чия пýшка кье прокàра крушýмо прозъ желѐзото?“ — Лазаръ дѣдовъ Алексовъ, като ковачъ, се готвѣше да иде за желѣзо. Въ сѫщата минута се съгледа, че иде и Иванъ Н. Боювъ бързо-бързо, хемъ безъ пушка. Нѣкои казаха: „Защò ле úде па безъ пýшка? Емъ кòлко бръза-бръза!“ и всичката дружина устреми очитѣ си къмъ него. А той (Ив. Боювъ) и по ходнята се познаваше, че носи нѣкакво извѣстие, и щомъ наближи, още запъхтѣнъ отъ бързото ходене и безъ да поздрави дружината, каза: „брé дéдо пòпе! Брé Рúсте! Що прàите, брѐ. Сѐ ле му найдóхте врéмето за пущáне? Ама го сте погодúли!“

— „Оти, бе Ювàне? Кажýвай защó!“

— „Востàние бе, востàниее!“

— „Айда, òланъ, какво́ востáние! Еле е одýмано востàнието да é на първи мàйя?“

— „Абе, и я знàмъ, кье такà бѐше одýмано, амà не знáмъ защò, въ Пазарчúцко е избухнáло.“

— „Абе Ювáне, ама тú отъ дѐка знàешъ за тавà нѐщо?“

— „Ни́е съ Ахме́тъ-ага отидо̀хме къхъ Чѐпино за сто́ка, та надъ Якору́да въ Дращенѐцо срешна̀ не по̀пъ Ри́сто отъ До̀лна Дра̀глища. То́й попу́ва въ Раки́тово. Кату́ на срешна̀, ре́че: „добра̀ сре́ща, Ахмѐтъ-ага!“

— „Са̀хола́санъ, по̀пе!“

— „Да мѝ си жи́фъ, ага̀, ама кье ти се мо̀ле да ми ка̀жете: на каде́ така̀?“

— „На каде́! Не ви́дишъ ле на каде́ връви́ме? Кье и́деме по Че́пинско по рабо́та“.

— „Ага̀! Да ви ка̀жа не́що, ама за ку́суръ ми не фа̀щай! Я кье ти́ се мо̀ле да се върнете, о̀ти е ло̀шо нахна́мъ!“

— „Що ѐ ло̀шо, бе де́до по̀пе?“

— „То́ дори не ѐ за кажува̀не, ага́! Ама па и не мо́же ве́кье да се крѝе. Въ пазарчи́цките сѐла кау́рето са гла̀ва вдигна̀ли! Така̀ и бата̀чките кау́ре са гла̀ва вдигна̀ли! Та е пошло́ по села̀та олели́я! И я отъ та̀мъ бе́гамъ! Затава̀ мо̀ле ви́ се, ага̀, — я съмъ виде́лъ добро̀ отъ баща̀ ти: не́ка ни́ е жѝфъ, — варне́те се: то̀а кьа̀ръ Алла́хъ кье вѝ го нава̀кса отъ дру́га мѐшка!“

„И нѝе се варна̀хме за̀едно съ по̀пъ Ри́сто. Па дне́скьа, като си и́дехме, ага бѐхме кот'Кили́ята, я зачу́хъ отъ пу́шка гръме́шъ и сети́хъ се, кье сте вѝе; и туку що сѐ разделѝхме съ Ахме́тъ-ага, дотрачѐхъ да ви ка́жа. Ско́ро ви́ште, на каде́ кье се сто́пите! Да не влѐзете въ село́то съ пу́шките, да не разбръкаме нѐкоя ла̀йна безъ вре́ме!“

И така, тая дружинка, съ извънредна и внезапна душевна промѣна, се разпръсна като яребичини пилци. Попъ Иванъ, като подврѣ пушката подъ джубето, и Ри́стето съ него — хайда прѣзъ Валѐвицитѣ, прѣзъ Горна Сѝлевица, прѣзъ Гу́беровата улица — и всѣкой у дома си. А пъкъ други бѣха оставили пушкитѣ си въ дѣдовата Алѐксова воденица и влѣзли въ селото безъ пушки.

Слѣдъ нѣколко дни дойдоха и отъ двата пола батачене да просятъ хлѣбъ . . .

Чудно бѣше на всѣкиго, а особено на тѣзи, които се готвѣха за това революционно движение, какъ така е станало въ Т.-Пазарджикския окржгъ, безъ да се чака уреченията день — първи май. Въ такова недоумѣние и душевно вълнение прѣкарахме останалитѣ дни на м. априлъ и цѣлия мѣсецъ май.

Що мишка мислила, мачка не давала!

Попъ Иванъ имаше обичай да ходи на баня всѣки пстъкъ, защото въ сжбота и недѣля имаше черковна служба; ала тая седмица, като да прѣдвиждаше, че нѣщо ще стане до петъкъ, побърза да иде на баня.

Бѣше трети юний, четвъртъкъ, 1876 година. Рано прѣдъ обѣдъ попъ Иванъ бѣше отишелъ на баня. Понеже бѣше дѣлникъ, въ банята нѣмаше никой. Като всѣка сутринь, и тая банята вжтрѣ бѣше пълна съ непроницаема мъгла. Още се не измилъ п. Иванъ, чу се гласъ изъ вратата на банята:

— Дѐдо пòпе, ту́ка лѐ си?

— Ту́ва съмъ, ту́ва. Ко́й си ти́?

— Я съмъ àго ти Сали́хъ.

— Ела по-бли́зо да се ви́диме дѐ!

И турчинътъ дойде при дѣда попа, който го позна, че е пждаринътъ Салихъ Пиперката, и каза:

— Айда, пòпе, о́блечи се; кье и́демъ на локàнтата.

— Защо́, àго Сали́хъ?

— Я не зна́мъ защо́; дошлò е заптиѐ отъ Меуми́я, трàси нѐколцина, и тѐбе тра́си.

— Ехъ, елѐ е така́, почѐкай тро́шка, да се о́блека, та кье връвѝме.

Дѣдо попъ захвана да се облича, а Пиперката седна на столицата, запали си чубука и захвана да пуши. Като се облѣче попътъ, Пиперката го закара на локантата. Тамъ завариха Усайнъ Ляцето, заптие, Георги Локантаджията, братъ му Лазаръ, Христо Венедиковъ и Стоянъ Ковача. Попътъ каза:

— Сабахлàръ-хайръ-олсýнъ, Усайнъ агá.

Усаинъ не отговаря, а само изпуща клъбуци димъ изъ устата и изъ носа, и каза на попа:

— Айда, пòпе, йчъ нѐ сéдай; кье връвйме къхъ Меомйя.

— Добрé, агà, ама кье те мóле да ме пýстишъ да си йда до домà, да си óстаа пещемáло и да си зéма трóшка лéпъ.

А той каза:

— Салйхъ брé, àйда йди сосъ пòпо, ама сегà да сте дошлй.

Пиперката отиде съ попа, който закуси и си взе малко хлѣбъ, и пакъ се върнаха на локантата. Ляцето каза:

— Ее чòрбаджилáръ, и пóпо дойдé. Мéне ми е чйнено тембйхъ връзани да ве откáрамъ въ Меомйя, ама я вàсъ ве верýвамъ, кье некьé ми тýрите нѐкоя беля на главàта.

Чу се изъ дружината:

— Дàйте ощѐ еднà тýрска ракйя на агàта!

Ляцето, като изпи ракията и плюйна на земята, рече:

— Айда сегà връвéте предъ мéне!

Тръгнаха. Попъ Иванъ поведе да минатъ прѣзъ християнската махала, а Ляцето го бутна съ пушката и му посочи съ нея да води прѣзъ турската махала, за да го видятъ турцитѣ, какви комити кара. Като стигнаха въ Мехомия, Ляцето ги прѣдаде на капй-бюлюкъ-башйята. Този ги изведе горѣ при мюдюрина, комуто всички отдадоха по

една темена. Слѣдъ това мюдюринътъ ги попита:

— Не́релисжнжзъ, чорбаджила̀ръ?

Отговориха:

— Ба́нялийсъ, ефѐндимъ.

— Пѐкъ-и. Каймака̀мъ сизи́ ара́ръ Неврокопта̀.

И обръща се къмъ юзбашията, та му казва:

— Гиту́ръ бонлари́ аша̀а а̀пузъ-ѐтъ!

И той ги закара долу, затвори ги въ яхъра въ едно малко отдѣление, което бѣше почи пълно трѣски. Тамъ намѣриха затворени мехомичени, за които ще споменемъ послѣ. Като поседѣха малко и се поразговориха братски въ затвора, дѣдо Яне Бошковъ каза на баненетѣ:

— Зна̀ете́ ле, защо́ не набута̀а ту́ка, въ то̀а тала̀шъ? Апсана̀та е пъна съ а́псове, та нѐма де́ка да се збера̀!

Слѣдъ малко се зачу дрънкане на желѣза и единъ слабъ човѣшки гласъ: Брѐе дѐдо по̀пе, и те́бе ле докара̀а ту́ка! — Попъ Иванъ, като погледна между талпитѣ къмъ яхъра, видѣ попъ Филипа отъ Якоруда съ желѣзна халка на шията, на която синджирътъ проврѣнъ прѣзъ стѣната изъ талаша и запетланъ съ едно мандало. Глухиятъ гласъ продължава:

— Е, де́до по́пе, бра̀те! еми сега̀?

— Сега̀ — тръпе́не му е ма̀кьата: каквò за си́чки бра̀кьа, така́ и за на̀съ!

Да не кажемъ прѣспаха, а прѣнощуваха тая нощь въ трѣскитѣ. Осъмнаха, и до вечерьта пакъ въ трѣскитѣ. Късно вечерьта ги изкараха оттамъ и ги накараха въ една стая, гдѣто имаше около 30—35 човѣци, които приличаха на полумъртви. Като влѣзоха и послѣднитѣ гости, не стигаше имъ вече мѣсто нито да полегнатъ, нито да поседнатъ. Нѣкои затова клечеха на колѣнѣ, а нѣкои и постояха за грѣховетѣ си. Стаята отдолу бѣше постлана съ суха разрита пръсть, а ако се опрѣше

нѣкой до стѣнитѣ, окаляше се, защото стѣнитѣ бѣха скоро мазани. Какъ се мина тая нощь, само който е патилъ такова тегло, той знае. Не може отъ никждѣ да влѣзе свѣтлина въ тази стая, ако ще би да имаше четири слънца, защото двата ѝ прозорци бѣха обковани съ дебели дъски. Благодарение на нѣкои пукнатини позна се, че се е съмнало. Разшаваха се заптиета насамъ-нататъкъ. Понеже нѣколцина отъ затворницитѣ бѣха опрѣли уши до заключената врата и закованитѣ прозорци, дочу се разговорътъ на заптиетата:

— Абе àратлжкъ, чу́ ле що кажà òнбашията? Не кьѐ 'и кàраа такà като гове́да, еми кье 'и връзу́ваа.

— Хж, кье 'и връзу́ваа! Де́ка кье зе́меа то́лкова алки́, тòлкова синджи́ре?

— А бре́ будалà, зѐръ съ важà не мòже? Като кье му стѐгна раце́те на òпако, па връзу́вай еде́нъ за дру́гъ, па си́ 'и кàрай като сви́не.

Онбашията прати да донесатъ вжжа отъ пазаря. Вжжата се донесоха. Тѣ бѣха тринадесеть штранки (осмаци). Отвори се вратата и се извика:

— Айда излàзейте, бре́ коми́таларъ! Айда ви́е църнокàпцитѣ излàзейте пò-напре́ди!

Заптиетата размотваха вжжата и захванаха да вързватъ, не помня кого отъ поповетѣ, когато онбашията извика:

— Нѐ, нѐ тоя; òне тамъ хе́е, боюклѝята, висòкия, би́нбашията, *) нѐго връзѐте нжй-напре́ди; той кье и́мъ вòди!

Вързаха бинбашията (попъ Ивана), задъ него вързаха попъ Филипа отъ Якоруда, а по него другитѣ попове и бѣлци, всичкитѣ единъ за другъ завързани така, щото трѣбваше първиятъ кждѣто

*) Той бѣше пишещиятъ тия редове, свещ. Иванъ п. Панайотовъ отъ с. Баня.

стжпи, всичкитѣ по него на сжщитѣ мѣста да стжпватъ.

Тя върволица се състоеше отъ слѣднитѣ лица по села:

Баня.

Попъ Ив. п. Панайотовъ.
Георги Ал. Локантаджи.
Братъ му Лазаръ.
Христо Ив. Венедиковъ.
Стоянъ Борйковъ.

Банско.

Ла̀нката Н. То́девъ.
Хаджи Кандидъ.

Мехомия.

Попъ Никола Опа̀шковъ.
Кипрето.
Яне Бошковъ.
Тасе х. Тодоровъ.
Никола Каназйрски.

Якоруда.

Попъ Филипъ.
Хаджи Петръ.
Иванъ Т. Масларевъ.
Петръ Хр. Бакърджи.

Бѣлица.

Попъ Теофилъ.
Георги Бѣлю.
Никола п. Теофиловъ.
Митъръ Чорбаджийски.

Г. Драглища.

Попъ Костадинъ.
Цвѣтко Даскало.
Кръскю Праматарѐвъ.

Д. Драглища.

Попъ Никола.
Хаджи Мисаилъ.
Георги Икимджийта.
Лазаръ К. Нишковъ.

Нидобрацко.

Даскалъ Вѐлю.

Годлево.

Попъ Партѐния.
Хаджи Михаилъ.
Досе Аламиновъ.

Никола отъ Неврокопъ. Тодоръ отъ Горно Броди.

Послѣднитѣ двама се казваха да сж избѣгали отъ Ботевата чета. Обаче въ 1897 г. ми се случи да мина прѣзъ гр. Вратца, гдѣто на Ботевия па-

метникъ съ любопитство прочетохъ имената на Ботевитѣ четници, но не срѣщнахъ тѣзи имена. Оттукъ азъ се съмнѣвамъ за тѣхното казване. Пъкъ и не е за чудо: тогава бѣше обикновено за страненъ човѣкъ да си крие името.

Тая върволица отъ тридесеть и трима комити, прѣдвождана отъ седмина попове, се извлѣче змиевидно отъ каймакамския конакъ, заобиколена отъ около сто и петдесеть души войници съ нѣколко онбашии и единъ мюлязиминъ. За да не става затруднение прѣзъ прѣкачулкитѣ къмъ с. Баня, върволицата биде поведена прѣзъ пазаря, прѣзъ турската махала къмъ джамията на моста, извлѣче се при турскитѣ гробища и потегли по Бѣлъпѫть надолу. Кога стигнаха на Бачевския прѣходъ на р. Истòкъ, безъ да се спира върволицата, заповѣда се да газятъ. Но кой току що нагазѣше, качваше му се и единъ аскерлия. Другитѣ аскерлии минаха по тéсаницата. Оттамъ минаха прѣзъ Меомѝцкитѣ уши, та въ с. Баня направиха почивка при джамията. Тамъ нѣкои похапнаха. Оттамъ въ с. Добринища почивка. Отъ тамъ прѣзъ планината Арамли-Бунаръ вечерьта въ с. Кременъ. Тукъ, за да се чуватъ по-лесно комититѣ, накараха ги въ църквата. А за да може да полегнатъ, тѣ дадоха по единъ грошъ, та ги отвързаха. Аскерлиитѣ заключиха църквата, накладоха голѣми огньове прѣдъ двѣтѣ ѝ врати и нощуваха тамъ да караулятъ. Комититѣ прѣнощуваха въ женското отдѣление, на потона. На утрото (св. недѣля) придрънкаха ключоветѣ, отвори се църквата и се извика:

— Иннънъ ашáа, бре кюпеклѐръ!

Слѣзоха всички долу, навързаха ги като понапрѣдъ, потеглиха надолу прѣзъ гората и слѣзоха на друма на Кѫзъ-дервентъ, отъ кѫдѣто се отправиха за Неврокопъ. Надвечерь ранко при-

стигнаха въ Неврокопъ. Улицитѣ бѣха задръстени отъ народъ, повече турци, и тука горкитѣ комити много удари прѣнесоха, и на мнозина останаха капитѣ по улицитѣ отъ ударитѣ. Откараха ги на беледиѐто, развързаха ги и ги изкараха прѣдъ мезлиша, гдѣто имаше и единъ гръцки владика. Изпитаха ги и ги прѣгледаха, да не би да има у нѣкого ножъ или пари, за да ги приберат, но такова нѣщо се не намѣри у никого. Оттамъ ги разпоредиха, кой гдѣ ще се затвори. Поповетѣ закараха въ единъ старъ конакъ, вжтрѣ въ харема, кждѣто се влазяше прѣзъ двѣ голѣми порти. Тука ги затвориха всѣкиго отдѣлно. Само за попъ Никола отъ Долна Драглища не се найде мѣсто, та стоеше подъ караулъ на чардака, гдѣто мнозина отъ аскерлиитѣ, като минуваха покрай него, ритаха го или удряха и му казваха:

— Еей папàсъ! не душунýрсжнъ; àйда я мослимàнъ òлъ, я урýмъ òлъ; бý дюнадѐ шиндѐнъсóра болгàръ кàлмаяджекъ!

Животътъ на поповетѣ тамъ бѣше такъвъ: на всѣкиго дадоха по единъ ибрикъ съ вода; зарань и вечерь даваха по едно комаче хлѣбецъ и по 5-7 маслини вжтрѣ въ хлѣба. Всѣкой бѣше отдѣлно затворенъ и заключенъ, и прѣдъ вратата караулъ. Слѣдъ 19 дни събраха поповетѣ въ единъ хамбаръ, защото Сърбия отвори война на Турция, поради което войницитѣ потеглиха за Сърбия, та не останаха за караулъ. Въ хамбара поповетѣ прѣстояха двѣ денонощия, въ два гьоза, по четирма въ единъ гьозъ (отдѣление). Тамъ, за да си починатъ, двама клекнѣха на колѣнѣ и двама стоеха. Слѣдъ двѣ денонощия прѣмѣстиха ги подъ беледиѐто въ една мааза̀. Тука намѣриха затворенъ иеромонаха х. Исаия отъ с. Тарлисъ, та станаха осмина попове. Понеже тука по-напрѣдъ е имало други затворници, мжката на поповетѣ

сега бѣше отъ въшки. Тукъ прѣстояха единадесеть деня. Истинтацитѣ бѣха прѣминали вече. Тѣ ставаха така: извождаха затворника и го изправяха прѣдъ мезлиша. Терджуманинътъ питаше: „какъ ти е името? — прѣзимето? — прѣкорътъ? — на колко си години? — отъ кое си село? — затварянъ ли си нѣкога? — добрѣ, ами познавашъ ли Кузманъ Шарланджията?“

Тука всѣкой отговаряше:

— Не го знамъ.

— Какъ да го не знаешъ? Ами на Врътбница, кога мина прѣзъ Баня съ бѣлия конь, та отиде къмъ Банско, не знаешъ ли?

— Не знамъ.

Тука нѣкого отъ подсѫдимитѣ възправяха въ единъ куминъ, та му се виждаха само нозетѣ, и го мушеха съ ръженъ, за да каже право.

Слѣдъ 32-дневенъ затворъ казаха имъ, че сѫ освободени отъ обѣсване, само че 31 комити трѣбва да броятъ 600 лири! Дордѣ да се набавятъ паритѣ, горкитѣ освободени седѣха по хановетѣ подъ надзоръ около десетина деня, а като прѣдадоха паритѣ, разотидоха се по селата си.

Отъ трънъ та на глогъ.

Завърнали се по домоветѣ си, страдалцитѣ бѣха посрѣщнати отъ своитѣ така, като че сѫ се върнали отъ онзи свѣтъ. Трѣбваше заедно съ домашнитѣ си да се радватъ, че сѫ се отървали отъ позорната смърть — бѣсилката. Но какъ да се радватъ, когато всѣкидневно минуваха прѣзъ селата башибузуци за Сърбия! Най много минуваха прѣзъ с. Баня, по 10, по 15, по 50—60 души на еднъжъ. Минуваха гордо - гордо и правѣха всевъзможни пакости.

Единъ день прѣзъ августъ дойде извѣстие, че

отъ Неврокопъ идатъ 200 души башибузуци и че ще заминатъ прѣзъ Баня. Захванаха се приготовления за посрѣщането имъ. Турцитѣ сториха извѣстие и на българитѣ, да излѣзатъ на посрѣщане. Като дойде врѣмето, излѣзоха всички при турскитѣ хармани и се наредиха — напрѣдъ турскитѣ агаларе, по тѣхъ християнитѣ, между които бѣше и попъ Иванъ. Той нѣколко пѫти си сваля капата и пакъ я туря на главата си, защото нѣкой отъ башибузуцитѣ каже: „свали си капата, бре гяуръ!“ — и той я свали; другъ мине, каже му: „тури си капата, бре кяфиръ!“ — и той я тури.

Слѣдъ посрѣщането захванаха да развождатъ башибузука на конакъ по кѫщитѣ. Туриха и въ кѫщата на попъ Ивана четирма. Слѣдъ като вечеряха и си омиха рѫцѣтѣ, единъ отъ тѣхъ стана, извади си ножа, седна на прага на вратата и каза на попа:

— Попе, тука сега искамъ отъ тебе шесть жълтици, или ще ти падне главата прѣдъ тебе!

— Отъ дека да ги зема, ага. Азъ нѣмамъ сега ни счупена пара.

— Имашъ — нѣмашъ, ти си попъ; поповетѣ иматъ пари; шесть жълтици (т. лири) кѣе найдешъ!

Слѣдъ много молби и несполучливи отричания най-послѣ принуди се попъ Иванъ да се каже роднина на Али-ага и извика на зетя си:

— Иване бре, скоро иди кажи на Али-ага, какво правятъ моитѣ мусафире! Наядоха се, напиха се, възъ това отгорѣ и пари ми искатъ!

Като чу това седналиятъ на прага, тури си ножа въ ножницата и каза:

— Айда, сегà те остáвемъ, та ýтре да намúришъ парѝте.

Прѣзъ нощьта спали — не спали, попъ Иванъ стана рано, остави зеть си дома да изпраща турцитѣ, а той осъмна на Свинаръ при едни кръстци,

загради се отсѣкждѣ съ снопе и наблюдаваше, кога ще заминатъ за Мехомия башибузуцитѣ. Слънцето изгрѣ високо, и тѣ заминаха къмъ Мехомия, а попъ Иванъ се прибра у дома си, като се благодарѣше, че не сж нито спомнили вече за шестьтѣ лири.

Сжщата есень захванаха да се завръщатъ башибузуцитѣ отъ сръбската война. Навѣрно нѣкои отъ тѣхъ не бѣха успѣли да стигнатъ до сръбската граница. Но кой стигналъ и кой не стигналъ — всичкитѣ се връщаха съ всевъзможна плячка, защото, като бидоха изгонени позорно отъ Сърбия и като се връщаха прѣзъ българскитѣ села, обираха, плячкосваха и правѣха неописуеми пакости на християнитѣ българи. Съ очитѣ си видѣхъ башибузуци облѣчени въ шопски дрехи, — нѣкои дори облѣкли женски дрехи. Видѣхъ на конската юзда на нѣкои прапорци отъ църковна кадилница, а на други около шията на коня завитъ църковенъ епитрахиль. Подъ тия явни обири, съ които се гордѣеха башибузуцитѣ, разбира се, тѣ носѣха и по-скжпоцѣнни вещи, които не имъ понасяше да се носятъ на явѣ. И макаръ че носеха плячка, тѣ не бѣха така зли, както когато заминаха за Сърбия. Нито една десета отъ тѣхъ не минуваше явно, и то минуваха нѣкакъ като посрамени; но гладътъ ги не оставяше съвсѣмъ да не минатъ прѣзъ село, за да си набавятъ хлѣбъ.

Това ставаше почти прѣзъ мѣсецъ ноемврий. Въ тази 1876 година станаха много чудни и паметни за историята нѣща. Въ началото на годината приготовления за възстание. Въ втората половина на мѣсецъ априлъ почна се възстанието. Заедно съ с. Батакъ изгорѣха и други много български села и паланки. Турцитѣ изклаха много българи — мжже, жени и дѣца, а много и поробиха. Въ това врѣме бидоха заклани французски-

ятъ и нѣмскиятъ консули въ Солунъ. Въ сѫщото врѣме и Христо Ботевъ съ около 200 души дружина замина отъ Влашко за въ България. Прѣзъ мѣсецъ юний Сърбия обяви война на Турция, която продължава до октомврий. Въ послѣднитѣ мѣсеци на речената година се събира конференция отъ европейскитѣ държави за подобрѣние участьта на християнскитѣ народи на Балканския полуостровъ. Но тя не сполучи никакво подобрѣние, поради неотстѫпчивостьта на Турция, подпомагана отъ Англия.

Така се свърши годината 1876.

Въ 1877 година въ първата половина на мѣсецъ априлъ Русия обяви на Турция война, която продължава до 28 ноемврий сѫщата година — до прѣвземането на града Плѣвенъ и заробването на Османъ паша съ цѣлата му армия. Слѣдъ славното прѣвземане на Плѣвенъ руското побѣдоносно воинство почти безпрѣпятствено потегли и пристигна благополучно прѣдъ Цариградъ. Турция, като се призна побѣдена, изпрати свои пълномощници въ селото Св. Стефанъ край Цариградъ, въ което, на 19 февруарий 1878 год., се свърза Св. Стефанскиятъ договоръ. Радостьта на всѣки българинъ бѣше неописуема, защото Св. Стефанскиятъ договоръ обемаше цѣлокупна България.

Но радостьта на българина, особно на македонския българинъ, биде за кѫсо врѣме, защото завистливата западна дипломация, на чело съ Англия и съ нейния българоненавистникъ Лордъ Биконсфилдъ, състави прѣзъ юний с. г. въ Берлинъ конгресъ, на който разпокѫса Санстефанска България на нѣколко части. Подъ турска власть остана и нещастната Разложка околия. Разложкото население почна да негодува и да проклина берлинския договоръ. Оттукъ се породи разложкото

възстание (въ 1878 г., 8 ноемврий). Това възстание показа на турчина, че и у българина има неустрашима храбрость, отъ която турцитѣ трепераха петь-шесть дни, до като имъ пристигна помощь отъ Неврокопъ. Тогава възстанницитѣ не можаха да стоятъ насрѣща, та се оттеглиха, а слѣдъ тѣхъ побѣгна и населението. Отъ това врѣме много разложани се разпръснаха по България, именно въ градоветѣ: Дупница, Самоковъ, Ихтиманъ, София, Радомиръ, Златица, — и въ селата: Рила, Сапарева Баня, Долна Баня, Осойца и др. . . А разложкото село Баня подиръ много години нѣма да достигне прѣдишното си състояние, защото само то биде изгорено и немилостиво ограбено.

Сканирано за:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски"
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

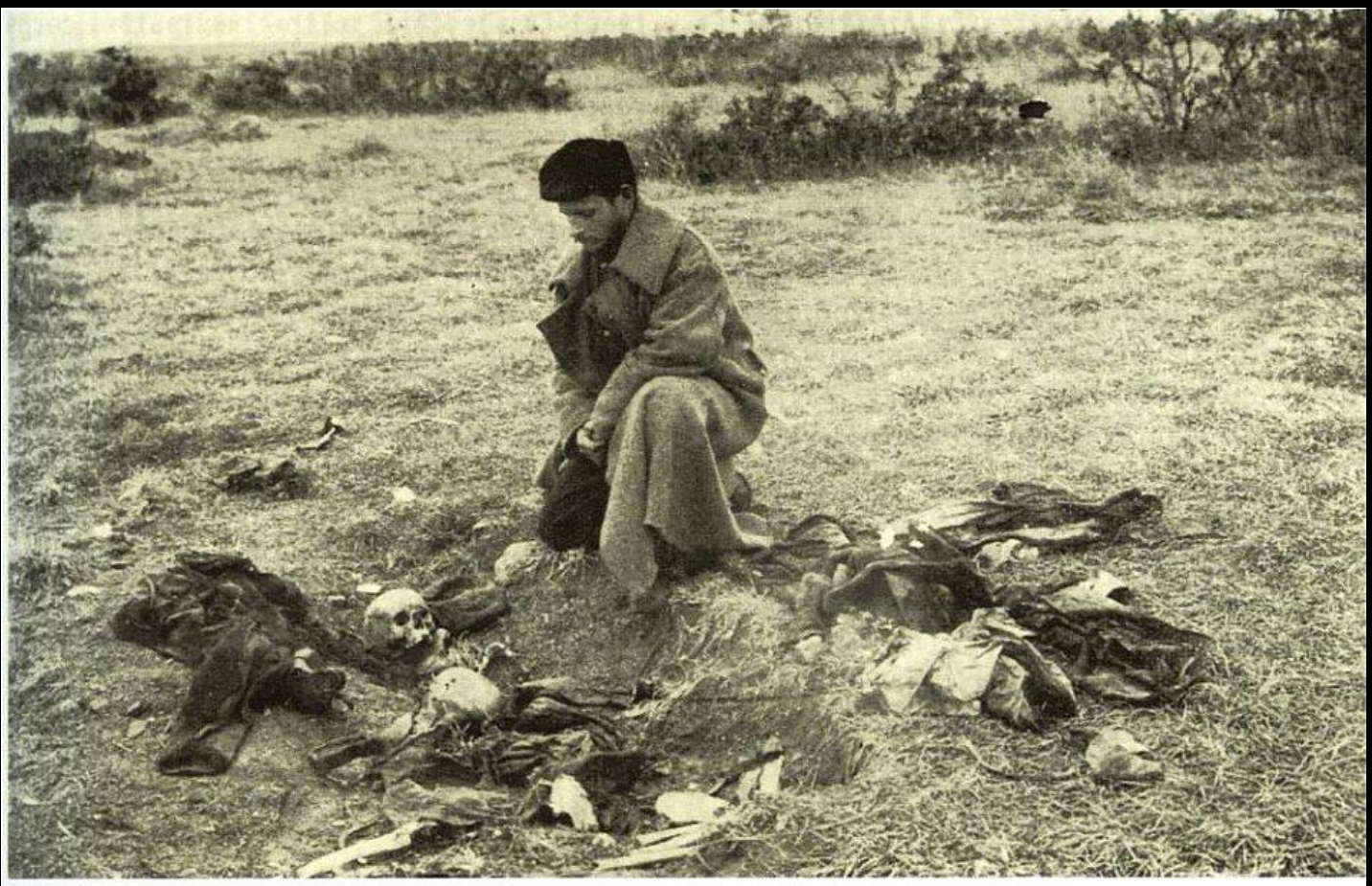

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres